



Quick Scan

Voedselinitiatieven van
middelgrote en kleine
gemeenten

Quick Scan

Voedselinitiatieven van
middelgrote en kleine
gemeenten

Auteurs:

Martine Vonk
Femke Hoekstra
Marieke Koot
Gerwine Wuring

Netwerk Platteland

december 2009

Inhoud

Inhoud	3
Inleiding	5
1 Voedselstrategie	9
2 Kennismaking met streekproducten	13
2.1 Streekmarkten en evenementen	13
2.2 Culinaire evenementen	15
3 Afzetkanalen voor streekproducten	17
3.1 Wekelijkse boerenmarkt en verkooppunten	17
3.2 Branding van streekproducten	18
3.3 Regionale samenwerking	19
4 Voedselverbouw	21
4.1 Stads(rand)landbouw	21
4.2 Tuinieren en eetbaar groen	22
5 Milieu en fair trade	23
5.1 Duurzaam inkopen	23
5.2 Milieuvorlichting en -educatie	24
5.3 Eerlijk voedsel en fair trade	25
6 Gezondheid	29
6.1 Voeding en bewegen	29
6.2 Gruiten, smaaklessen en lespakketten	31
6.3 Gezond inkopen en gezond koken	32
7 Voedselinitiatieven in 2010	33
7.1 Gemeentelijke visie en beleid	33
7.2 Plannen voor 2010	34
7.3 Vervolgtraject	36
7.4 Overige opmerkingen	37
8 Samenvatting en conclusie	39
Bijlage 1 Enquête	41
Bijlage 2 Overzicht gemeenten	43
Bijlage 3 Initiatieven grote gemeenten	45

Inleiding

In en rondom grote steden in Nederland vinden steeds meer voedselinitiatieven plaats, variërend van eetbare wijktuinen en excursies naar agrarische bedrijven tot vergaande verbintenissen van stedelingen met voedselproducenten in of nabij de stad. Soms zijn dit particuliere initiatieven, soms zijn de lokale overheden er actief bij betrokken. Deze veelheid aan initiatieven past goed binnen de lijn die minister Verburg heeft uitgezet in de Nota 'Duurzaam Voedsel', waarin zij inzet op een productie en consumptie met respect voor mens, dier en milieu. Drie speerpunten zijn daarin benoemd, namelijk:

1. producenten stimuleren tot meer duurzame innovaties;
2. consumenten stimuleren tot duurzame en gezonde consumptie;
3. in internationaal overleg stimuleren dat er goede afspraken gemaakt worden.

Innovaties en veranderingen binnen de hele productieketen zijn daarvoor van belang. Daarnaast moet de consument 'verleid' worden meer op duurzaamheid en gezondheid te letten en kan zij op haar beurt de productie weer beïnvloeden. In het plan van minister Verburg speelt samenwerking een belangrijke rol: samenwerking met alle betrokken partijen uit de voedselvoorziening, namelijk de consument, industrie, wetenschap en politiek. Alle initiatieven, kleinschalig en grootschalig, kunnen elkaar versterken om een duurzame voedselproductie te verkrijgen. In voorliggende quick scan kijken we specifiek naar de rol van gemeenten daarbij.

Quick scan

De quick scan 'Voedselinitiatieven kleine en middelgrote gemeenten' is eind 2009 uitgevoerd door het Netwerk Platteland in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Het Netwerk Platteland heeft het afgelopen jaar een inspirerende Community of Practice (CoP) gefaciliteerd gericht op een 'nieuwe generatie stad-land relaties'. Deelnemers aan deze CoP waren pionierende initiatiefgroepen uit Utrecht, Rotterdam, Amsterdam, Tilburg, Den Haag en Leiden, allen in gang gezet door stedelingen die met landbouw, voeding en platteland bezig zijn. Het Netwerk Platteland wil in 2010 werken aan een vervolg in de vorm van een CoP met nieuwe initiatiefnemers en/of in de vorm van thematische bijeenkomsten.

Met deze quick scan beogen we te onderzoeken welke ervaringen er zijn in middelgrote en kleine gemeenten met voedselinitiatieven en of een voorloperstraject gestart kan worden met gemeenten die willen werken aan een voedselstrategie met en voor hun burgers.

Doel van dit project is:

1. Inventarisatie van voedselinitiatieven bij middelgrote en kleine gemeenten in Nederland.
2. Peilen van interesse bij gemeenten om te participeren in een voorloperstraject. Dit voorloperstraject kan de vorm krijgen van een Community of Practice in 2010.

De quick scan richt zich op voedselinitiatieven waarbij kleine en middelgrote gemeenten betrokken zijn. Onder kleine en middelgrote gemeenten verstaan we gemeenten met minder dan 100.000 inwoners. Initiatieven die in de quick scan naar voren kwamen waarbij grotere gemeenten betrokken zijn, zijn opgenomen in bijlage 3. Particuliere initiatieven waarbij gemeenten geen enkele rol spelen, zijn niet in dit rapport opgenomen.

In deze quick scan zijn de volgende stappen gezet:

- 1 Voor de inventarisatie van voedselinitiatieven bij middelgrote en kleine gemeenten hebben we een enquête opgesteld en deze gestuurd aan alle gemeenten. Bij veel gemeenten is aanvullende informatie gezocht via telefonische interviews en internet.
- 2 Daarnaast hebben we gebruik gemaakt van een quick scan onder LEADER coördinatoren, gebiedscoördinatoren en andere sleutelfiguren van duurzame voedselinitiatieven.
- 3 Via de enquête en per telefoon is de interesse bij gemeenten gepolst om deel te nemen aan een voorloperstraject.

Deze quick scan bevat reacties en initiatieven van zo'n honderdvijftig kleine en middelgrote gemeenten. Deze staan genoemd in bijlage 2. Dat is een mooi resultaat voor een quick scan. Tegelijkertijd blijft het een 'quick scan': een snelle zoektocht naar interessante initiatieven. Dit rapport is dan ook verre van uitputtend. Om een totaaloverzicht te krijgen van alle initiatieven die plaatsvinden binnen gemeenten is uitgebreider onderzoek nodig. Ondanks dat geeft dit rapport zicht op de veelheid aan inspirerende activiteiten en laat het zien dat een groeiend aantal gemeenten kleine of grote stappen zet richting duurzaam voedsel.

Voedselstrategie

Duurzaam voedsel kent veel aspecten. Deze diversiteit is zichtbaar in de initiatieven die gemeenten nemen of ondersteunen. Ook de drijfveren tot het nemen van initiatieven kunnen variëren van gezondheid en behoud van milieu en platteland tot het vinden van alternatieven voor grootschalige 'anonieme' voedselnetwerken. Daarnaast speelt bij veel gemeenten de wens tot bewustwording van burgers van gezond en duurzaam voedsel.

De gemeente Amsterdam heeft als eerste Nederlandse gemeente een voedselstrategie opgesteld, de Proeftuin Amsterdam, en daarmee veel andere gemeenten geïnspireerd tot het doordenken van voedselprocessen. Een voedselstrategie richt zich op het totale, complexe voedselsysteem dat dagelijks voorziet in de behoeften van de regio. Dit voedselsysteem omvat de primaire productie, het transport, de verwerking, opslag en distributie, verkoop en marketing, rest-verwerking en dienstverlening en het maakt deel uit van wereldwijde netwerken. Redenen om aan een voedselstrategie te werken zijn:

1. Het stimuleren van gezonde eetgewoonten is belangrijk, omdat ongeveer 70% van alle ziekten op de één of andere manier gerelateerd is aan voedsel. Hart- en vaatziekten, diabetes en overgewicht vormen in toenemende mate een bedreiging van de volksgezondheid.
2. Eten belast het milieu. De productie, verwerking, transport, distributie, verkoop en afvalverwerking bepalen bijna 40% van de ecologische voetafdruk van de Nederlander (bron: Kleine Aarde).
3. De stedelijke druk op het landelijk gebied vraagt om voortdurende aandacht voor een balans tussen wensen vanuit de stad enerzijds en behoud en versterken van de plattelandseconomie anderzijds. Duurzame voedselproductie dicht bij de stad kan tegemoet komen aan de wensen van de stedelijke consumenten en tevens een bijdrage leveren aan milieu en economie in de aangrenzende landschappen.

Het opstellen en uitwerken van een voedselstrategie leidt ertoe dat er meer aandacht komt voor de verschillende stappen in de voedselketen. Daarnaast kan het burgers bewust maken van de milieu- en gezondheidsaspecten die verbonden zijn met het dagelijkse eten en hen stimuleren bewuste voedselkeuzes te maken.

Naast Amsterdam spelen ook in andere grote steden particuliere en gemeentelijke initiatieven rond duurzaam voedsel. In de Community of Practice die vanuit het Netwerk Platteland heeft gedraaid in 2008 en 2009 zijn inspirerende voorbeelden aan bod gekomen uit Rotterdam, Amersfoort, Tilburg, Den Haag en Utrecht. Deze grootstedelijke aandacht voor voedselstrategieën heeft ook andere gemeenten gestimuleerd tot het doordenken van de voedselproductie en distributie in hun omgeving. Deze worden benoemd in hoofdstuk 1.

Opbouw van het rapport

Dit rapport is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk 1 gaat in op beginnende voedselstrategieën van gemeenten die verder willen gaan dan het nemen van losstaande initiatieven. Zij zoeken naar een veelomvattende voedselstrategie die, voor zover mogelijk, alle onderdelen van de voedselketen omvat.

Hoofdstuk 2 en 3 besteden aandacht aan streekproducten. Hoofdstuk 2 gaat daarbij in op kortlopende initiatieven, gericht op kennismaking met streekproducten, bewustwording van de agrarische sector in de omgeving en bewustwording van de smaak van streekproducten. Denk daarbij aan streekmarkten, evenementen als de Week van de Smaak en culinaire evenementen. Hoofdstuk 3 gaat in op initiatieven die de afzet van streekproducten structureel bevorderen. Voorbeelden daarvan zijn wekelijks terugkerende markten, branding en regionale samenwerkingsverbanden.

Hoofdstuk 4 richt zich op de productie van voedsel. Daarbij worden twee aspecten belicht. Het eerste is stads(rand)landbouw die erop is gericht de productie dicht bij de stad te brengen en mensen bewust te maken van hoe ons voedsel wordt verbouwd. Het tweede aspect omvat initiatieven om mensen te stimuleren zelf voedsel te verbouwen. Hierbij kan gedacht worden aan schooltuinen, cursussen duurzaam tuinieren en initiatieven als de Eetbare Stad.

Hoofdstuk 5 bevat voedselinitiatieven die de relatie van duurzaam voedsel met milieuaspecten en fair trade benadrukken. Daarbij komt uiteraard naar voren dat gemeenten duurzaam inkopen, maar ook natuur- en milieu educatie en andere voorlichtingsactiviteiten op het gebied van milieu en eerlijke handel worden opgepakt en ingezet door deze overheden.

Hoofdstuk 6 gaat in op de relatie tussen voedsel en gezondheid. Veel gemeentelijke voorlichting op het gebied van gezondheid wordt geïnitieerd door de regionale GGD's. Het hoofdstuk beschrijft de thema's 'voeding en bewegen', 'gruïten, smaaklessen en lespakketten' voor basisscholen en middelbaar onderwijs en als derde thema 'gezond inkopen en koken'.

Waar de voorgaande hoofdstukken gaan over initiatieven die al zijn genomen, bevat hoofdstuk 7 vooral de plannen voor het komende jaar. Achtereenvolgens worden behandeld de (huidige) gemeentelijke visie en beleid, plannen voor 2010, interesse in een vervolgtraject en overige opmerkingen die zijn gemaakt naar aanleiding van de enquête.

Het rapport sluit af met een samenvatting en een conclusie.

Wanneer in een hoofdstuk veel initiatieven zijn genoemd, zijn deze meestal geordend van Noord-Nederland naar Zuid-Nederland. Een enkele keer staan de gemeenten voor de leesbaarheid in alfabetische volgorde genoemd, maar dat wijst zich vanzelf.

1 Voedselstrategie

Proeftuin Amsterdam heeft diverse andere gemeenten geïnspireerd om strategisch na te denken over voedselproductie en distributie in de regio. Op verschillende plekken zijn initiatieven genomen tot het ontwikkelen van een voedselstrategie. In dit hoofdstuk besteden we aandacht aan:

- Zuid Limburg / Drielandenpark
- Gemeente Lelystad
- Voedsel in de Utrechtse Vallei en Eem
- Food Valley in de WERV-gemeenten.

Omdat deze quick scan zich beperkt tot gemeenten tot 100.000 inwoners, laten we grotere gemeenten buiten beschouwing. Waar kleinere gemeenten een duidelijke rol spelen in deze strategieën zijn deze wel vermeld.

Zuid Limburg/Drielandenpark

In Zuid Limburg wordt gewerkt aan een voedselstrategie en voedselgemeenschappen (stad-land relaties). Trekker hierbij is de GOMV (Gebiedsontwikkeling Maastricht, Meerssen en Valkenburg). De lokale voedselproductie is in Zuid Limburg een onderwerp van betekenis. Het Bourgondische imago, de sterrenrestaurants en het Preuvenement zijn van oudsher hiermee verbonden. Echter, door de schaalvergroting in de landbouw en de tijdsgeest waarin haasten voor velen een dagelijkse realiteit is geworden, zijn lokale voedseltradities verdwenen. En hebben veel mensen en met name kinderen, steeds minder interesse in wat ze eten, waar het vandaan komt en hoe het smaakt. Het verbindende thema voor de op te zetten voedselstrategie is dan ook het toenemende belang van historische en regionale streekproducten. Daarmee is de rol van de voedselvoorziening van de regio voor de stad weer terug en wordt het een belangrijk element in de duurzame ontwikkeling van stad en land. In Zuid Limburg wordt gesteld dat de stad niet zonder haar platteland kan en omgekeerd. Ook het belang van de cultuurhistorie en de geschiedenis van het landschap wordt daarbij onderkend. Zuid Limburg is immers aangewezen als Nationaal Landschap.

Het marktaandeel van streekproducten in Zuid Limburg is nu nog klein, maar landelijk groeit de behoefte aan eerlijk en karakteristiek eten. Er zijn in de afgelopen jaren al veel initiatieven ontwikkeld op het gebied van stadslandbouw en voedselstrategie in Zuid Limburg, maar het is van belang een samenhangend programma te maken. Binnen Gebiedsontwikkeling Maastricht\Meerssen\Valkenburg (GOMV) is Slow Food één van de peilers waarop de groei van de werkgelegenheid binnen de vrijetijdseconomie is gevestigd. De mogelijkheden voor stadslandbouw en een nieuwe voedselstrategie in de regio worden dan ook positief gezien. De komende periode zal GOMV zich inzetten voor de verdere coördinatie en uitwerking hiervan.

Bij de uitwerking van de voedselstrategie wordt inspiratie gezocht bij Slow Food, de Proeftuin Amsterdam, PURPLE (the Peri-Urban Platform Europe) en het Europese SOS (Sustainable Open Space) programma. De initiatiefnemers beseffen dat een voedselstrategie in Zuid Limburg er anders uitziet dan die rond Amsterdam en ze verwachten dat in Limburg

regionaal geproduceerd voedsel om cultuurhistorische redenen erg kansrijk zal zijn. De daadwerkelijke voedselstromen in de regio worden onderzocht, evenals de mogelijkheden van educatie rond het thema voedsel.

Gemeente Lelystad

De gemeente Lelystad is enthousiast om een regionale voedselstrategie op te zetten in de gemeente met potentie dit in de toekomst uit te kunnen rollen naar andere delen van de provincie. De in oppervlakte grootste gemeente van Nederland wil de gemeentelijke platte-landsregio verbinden met functies en behoeftes van inwoners van de stad, de voedselkilometers terugdringen en consumptie van biologische producten stimuleren. Binnen de gemeentegrenzen ligt een groot aaneengesloten biologisch landbouwgebied. De gemeente heeft het Centrum Biologische Landbouw gevraagd een plan op te stellen voor de regionale voedselstrategie. Momenteel wordt dit plan doorgesproken met de betreffende wethouders en ambtenaren van de beleidsgebieden waar de voedselstrategie betrekking op heeft. Coördinatie: Centrum Biologische Landbouw i.s.m. diverse samenwerkingspartners.

Voedsel in de Utrechtse Vallei en Eem

In 2008 en 2009 hebben de gemeenten Amersfoort en Leusden, samen met de provincie Utrecht, gewerkt aan het project 'Voedsel in de Utrechtse Vallei en Eem'. De bestuurders hadden de wens uitgesproken gezamenlijk de verbinding tussen stad en land te versterken langs de lijn van streek- en seizoensgebonden producten, "voorbij het pittoreske". De accenten in het project waren de volgende:

- Een podium creëren waar vraag en aanbod elkaar kunnen ontmoeten.
- Nieuwe initiatieven van de grond krijgen en nieuwe samenwerkingsallianties stimuleren.
- Geen overheidsgestuurd project.
- Accent ligt op streek- en seizoensgebonden projecten.
- Werkgebied bestaat uit de gemeenten van het gewest Eemland.

De uitwerking van deze accenten resulteerde in een aanpak via twee sporen, te weten een spoor gericht op de consument en een spoor gericht op de horeca en catering.

Spoor 1 mondde uit in een haalbaarheidsonderzoek naar de levensvatbaarheid van een Landwinkel in de stad. De uitkomst is dat Landwinkels aan de stadsrand een haalbare optie lijken, wanneer deze kunnen doorontwikkelen tot groene stadspoorten waar een ruimere invulling aan de Landwinkel gegeven kan worden door educatie, zorg, toegankelijkheid van het agrarisch landschap en recreatie. Zo wordt de relatie tussen stad en land versterkt. Verwacht wordt dat de landwinkel vooral gezinnen met kinderen en volwassenen boven de 40 jaar zal trekken. De Landwinkelcoöperatie en de betrokken ondernemers willen deze Landwinkel in de stadsrand van Amersfoort en Leusden daadwerkelijk gaan realiseren.

Spoor 2 richtte zich op de samenwerking tussen de boer en de restaurateur en is uitgewerkt door het Streek- en Smaak Verbond. Concreet heeft dat ertoe geleid dat enkele gerenommeerde restaurants (waaronder Tulip Inn Amersfoort, Sober en Tollius) streekproducten gaan afnemen en gaan kijken op welke wijze producenten uit de directe omgeving identiteit en herkenbaarheid kunnen toevoegen aan de gastvrijheid van de restaurants. Daarnaast is bij enkele grote cateraars verkend of er interesse bestaat om meer te werken met lokale producten. Voor een boerenmarkt in de gemeente Leusden bleek weinig interesse bij de ondernemers, omdat zij hun verkoop aan huis goed hebben georganiseerd.

De samenwerkingsagenda van de genoemde gemeenten rond het thema Voedsel heeft een positieve 'vliegwielfunctie' gehad. Ondernemers krijgen meer kansen om aan te haken op initiatieven uit beide sporen en ook de consument heeft meer mogelijkheden om streekproducten aan te schaffen. Een Landwinkel wordt gezien als goede drager voor streekidentiteit.

In Amersfoort is daarnaast een gemeenschapstuin De Birkenhof, die deel uitmaakt van een wereldwijde beweging waarin lokale voedselketens en gezonde en milieuvriendelijke productiewijzen centraal staan. De Birkenhof wil graag de dialoog over een Amersfoortse voedselstrategie voeren.

Food Valley voor gezonde en duurzame voeding

'Food Valley voor gezonde en duurzame voeding' is een ambitieus plan voor 2020, waarvoor diverse gemeenten op 8 oktober 2009 een intentieverklaring hebben ondertekend. Door de samenwerking kan de Regio Food Valley versneld doorgroeien tot dé Europese topregio op het gebied van gezonde en duurzame voeding. Betrokken gemeenten zijn Wageningen, Ede, Rhenen, Veenendaal, Barneveld, Nijkerk, Scherpenzeel en Renswoude, in samenwerking met Wageningen UR en de provincies Gelderland en Utrecht. Food Valley maakt deel uit van initiatieven die gericht zijn op de versterking van de regionale (kennis-) economie in en rond Wageningen. Deze initiatieven hebben de overeenkomst dat ze gericht zijn op versterking van het aan voedsel, landbouw en gezondheid gerelateerde cluster van bedrijven, kennisinstellingen en overheden.

De gemeente Veenendaal initieert diverse activiteiten rond het Festival Food4You. Betrokkenen: Wageningen University and Researchcentre, Rijn IJssel Vakschool Wageningen, Regio De Vallei en Stichting Food Valley. Intentie is het Food4you festival uit te bouwen tot een jaarlijks terugkerende toonaangevende publieksevenement op het gebied van food. Het is de bedoeling om het festival uit te bouwen tot een regionaal evenement dat zich in diverse gemeenten van de Food Valley regio zal afspelen en waarmee de resultaten van Food, die binnen de regio worden bereikt op een voor het publiek aantrekkelijke en toegankelijke manier worden gepresenteerd.

2 Kennismaking met streekproducten

Streekproducten zijn producten die expliciet met de landbouw in een regio verbonden zijn. De verkoop van streekproducten blijkt een goede manier om stedelingen en inwoners van grotere gemeenten te betrekken bij de productie van voedsel en de ketens tussen productie en verkoop te verkorten. Streekproducten hebben veel te bieden op het gebied van smaak, kwaliteit, identiteit en verduurzamen van de productiewijze.

Gemeenten kunnen een belangrijke rol spelen in het stimuleren van de productie en verkoop van streekproducten. Er blijken al veel initiatieven te bestaan op dit gebied. In deze quick scan hebben we onderscheid gemaakt tussen activiteiten gericht op kennismaking met en (eenmalige) promotie van streekproducten in hoofdstuk 2 en de verdergaande vermarkting van streekproducten in hoofdstuk 3.

Dit hoofdstuk is onderverdeeld in de volgende paragrafen:

- Streekmarkten en evenementen: eenmalige of jaarlijkse activiteiten waar streekproducten worden gepromoot. Veelal ligt hierbij het accent op de streek, het boerenleven en het platteland.
- Culinaire evenementen: kortlopende initiatieven om burgers streekproducten te laten proeven.

2.1 Streekmarkten en evenementen

- **Streekmarkt Twente Filosofie:** kleinschalig, eerlijke en lekkere versproducten rechtstreeks van de boer. Het initiatief komt van een aantal streekproducenten en wordt ondersteund door Leader, LTO Noord, gemeente Hof van Twente en het Fonds Duurzame Ontwikkeling Land- en Tuinbouw.
- De gemeente Reeuwijk heeft eenmalig tijdens een beurs aandacht besteed aan **De Boerenbox**, een doos gevuld met streekproducten.
- Gemeente Wijk bij Duurstede is al enkele jaren betrokken bij de organisatie van de **Dag van Nu & Later**. Belangrijk onderdeel is de Duurzame Markt die o.a. gericht is op biologische voeding. Om 18.00 uur vindt een Duurzame Maaltijd plaats met biologische producten uit eigen omgeving. Doel van de dag is "de kwaliteit van ons leven, onze samenleving en onze leefomgeving te vergroten door te zoeken naar mogelijkheden die wij allemaal hebben om een duurzamer leven te leiden."
- In Delft is voor de vijfde keer een streekmarkt gehouden. Hier kwamen Delflandse en Westlandse schuiten aangevaren met groente en fruit om net als vroeger de band tussen het stadse leven in Delft en het groen eromheen (Delftland/Westland) te versterken – dit onder andere om de afstand van consument tot producent kort te houden.
- De gemeente Veenendaal is ook betrokken bij de organisatie van de jaarlijkse **Bijenmarkt**, de grootste van Europa. Organisator is de Algemene Nederlandse Imkersvereniging (ANI). Het is een ontmoetingsplaats voor imkers en in bijen geïnteresseerden.

Er wordt gehandeld in bijenvolken, gereedschappen en producten, zoals korven en waskaarsen.

- **Boerenlanddag** Schijndel 700: een initiatief van de ZLTO dat is overgenomen door de stuurgroep Schijndel 700, waar ook de Gemeente Schijndel zitting in heeft. Het idee is om gezamenlijk aardappelen te poten op een stuk land in de nabije omgeving van het centrum en deze aan het eind van het oogstseizoen met alle Schijndelse inwoners te gaan rooien. Doel is om een grote groep Schijndelaren en hun kinderen kennis te laten maken met het boerenleven en het werken op het land. Na het rapen is er natuurlijk tijd voor een lekkere maaltijd. De basisscholen zijn nadrukkelijk betrokken bij dit feest. Er zijn al speciale lesprogramma's voor de kinderen ontwikkeld.
- **Streekfair De Maashorst** wordt georganiseerd in opdracht van Stuurgroep De Maashorst. De stuurgroep staat voor een duurzame ontwikkeling van De Maashorst waar ruimte is voor de ontwikkeling van natuur, economie en maatschappij. De Streekfair is een prettige manier om met dit bijzondere gebied kennis te maken. De Streekfair wordt financieel ondersteund door Provincie Brabant, Gemeenten Bernheze, Landerd, Oss, Uden, Rabobank en De Winter Drukkers en Uitgevers.

Bezoek aan producenten

- De gemeente Grootegast is financier van de **Langs Boerengoed route**, opgezet met ondernemers, ICT bedrijf en toeristische aanjagers. Doelgroep bestaat uit recreanten van buiten en binnen de regio, die kunnen genieten van streekproducten.
- De gemeente Midden-Drenthe faciliteert en financiert de **Middenveldtentoonstelling**. Deze tentoonstelling bestaat uit diverse activiteiten op landbouwgebied, onder andere een open dag bij agrarische bedrijven. De doelgroep bestaat uit bewoners, recreanten en andere belangstellenden.
- Vanuit De Groene Poort, gemeente Borne wordt gewerkt aan het **Landbouwleerpad**, een initiatief om de landbouw door een breder publiek te laten beleven. Dit Landbouwleerpad is een initiatief van de gemeenten Borne, Hof van Twente en Haaksbergen, waarin ook wordt gekeken naar het opzetten van een educatietraject voor basisscholen. Voor de eerste fase (inventarisatie van bedrijven, agrariërs, route, voorwaarden en condities) is subsidie van LEADER gekregen. Inmiddels zijn de eerste gesprekken gevoerd in de 1e fase. De 2e fase betreft de uitvoering. Wellicht dat het voor jullie en ons interessant is om met elkaar in gesprek te gaan en kennis en kunde te delen. De Groene Poort is een integraal project van de gemeente Borne en de provincie Overijssel. Doel is het buitengebied van Borne te ontwikkelen als een groene long in het stedelijk netwerk van Netwerkstad Twente. Zie ook www.groene-poort.nl.
- De gemeente Berkelland heeft een Landbouwleerpad in voorbereiding. Ze organiseert deze in samenwerking met agrariërs en scholen. Doelgroep is de basisschooljeugd. De rol van de gemeente bestaat uit ondersteuning en subsidieverlening, via de gebiedscommissie.
- De gemeente Montfoort verleent opdracht aan en financiert de **VIP bus Halte stadland**, een project om stedelingen naar het platteland te halen. Betrokken partij is de Gebiedscommissie De Utrechtse Waarden. Doelgroep: stedelingen (Utrecht).

2.2 Culinaire evenementen

- **Texel Culinaire** is een culinaire proeverij die jaarlijks in het tweede weekend van september wordt gehouden. Texelse koks laten zich daarbij door kwalitatieve lokale producten inspireren tot verrassende creaties. Ook daarna staan de lokale culinaire geïnteresseerden dit hele najaar centraal op het eiland. De Gemeente Texel is financieel sponsor.
- Gemeente Marum is co-financier van het project **Streekproducten Westerkwartier**. Het Noorderpoortcollege, de producenten van streekproducten en de horecaondernemers gaan samen een aantal streekgerechten en streekmenu's voor eetgelegenheden ontwikkelen. De presentatie van deze streekmenu's kan plaatsvinden tijdens een exclusief **Streekdiner**.
- **Ketelbrug Experience:** In 2008 en 2009 is een kookwedstrijd georganiseerd waarin gelegenheidsteams uit Dronten, Emmeloord en Urk (combinatie van kok & bedrijfsleven/politiek) met elkaar de strijd aangaan in het koken van een smakelijk menu met producten uit de directe regio. Organisatie: bedrijvenkringen van Urk, Noordoostpolder en Dronten, samen met VNO-NCW/MKB Flevoland. Tegelijkertijd een beurs en netwerkgelegenheid voor honderden gasten.
- Gemeente Voorschoten ondersteunt het initiatief '**(H)eerlijk eten**' van het Platform Duurzaam Voorschoten, gehouden in 2008 en 2009. Iedere maand kan één week ecologisch en vegetarisch gegeten worden in een lokaal restaurant. Het initiatief kwam voort uit een informatieve avond over de mondiale voetafdruk. Het Platform vond dat binnen het klimaatbeleid naast energiebesparing meer aandacht moest komen voor onze vlees- en zuivelconsumptie. Elke tweede week van de maand heeft een eetgelegenheid in Voorschoten nu speciale vegetarische en ecologische gerechten op de kaart gezet.
- De gemeente Middelburg is sponsor van het driedaagse evenement De **Smaeck van Zeeland** in de jachthaven van Middelburg. De intimiteit van een bijzonder plekje in Middelburg, het klotsen van het water, het getik van de masten, het lopen of steigers, de geuren uit de keuken en van de gerechten: optimaal genieten van gerechten van meer dan 13 Zeeuwse deelnemers waaronder tal van restaurants, het Culinaire Gilde Zeeland, ROC West-Brabant, ROC Zeeland en het Pontes College Goes.

Diverse gemeenten deden mee aan de Week van de Smaak. Deze week is een nationaal evenement met honderden grote en kleine lokale activiteiten waarin 'smaak' centraal staat, en waarin ambachtelijke streekproducten, seizoensproducten en biologische voeding de hoofdrol spelen. Restaurants, producenten, consumenten, winkels, buurthuizen, supermarkten, kookscholen, boerderijen en basisscholen doen mee met een eigen activiteit, van kleinschalig tot groots aangepakt. De gemeenten kunnen hierbij een faciliterende rol spelen.

- Gemeente Grootegast financiert de **Week van de Smaak**. Georganiseerd door horecaondernemers, producenten van streekproducten, lokale pers en toeristische aanjagers.
- Gemeente Woerden heeft op 26 september 2009 de **Week van de Smaak** gevierd op de Streekmarkt. In de week van de smaak staan ambachtelijke streekproducten, seizoensproducten en biologische voeding centraal.

Voedsel leent zich ook goed om mensen samen te brengen, zoals blijkt uit de opmerking van gemeente Hoorn: De gemeente Hoorn ondersteunde de actie 'Eten bij je bureu' tijdens de burendag van 2009. www.etenbijjeburen.nl.

3 Afzetkanalen voor streekproducten

De laatste jaren ontwikkelen zich allerlei nieuwe vormen van regionale voedselketens en afzetkanalen voor streekproducten. Te denken valt aan wekelijks terugkerende boerenmarkten en nieuwe afzetconcepten in en om de stad. Gemeenten blijken hierbij een belangrijke rol te kunnen spelen. Dit hoofdstuk is onderverdeeld in drie paragrafen:

1. Wekelijkse boerenmarkt en verkooppunten
2. Branding van streekproducten
3. Regionale samenwerking.

De stadslandbouw wordt uitgewerkt onder hoofdstuk 4.

3.1 Wekelijkse boerenmarkt en verkooppunten

Op veel plaatsen in Nederland vinden boerenmarkten plaats. De lijst in deze paragraaf is daarom verre van compleet. Wel geeft het een aardig beeld van de wijze waarop een boerenmarkt en verkoop van streekproducten plaats kan hebben.

- o De gemeente Leeuwarden is betrokken bij de **biologische vrijdagsmarkt** als facilitator, door het verlenen van vergunning en het geven van promotie.
- o In Deventer vindt wekelijks een **boerenmarkt** plaats. Op deze markt wordt een compleet pakket levensmiddelen aangeboden van gecontroleerde biologische kwaliteit (EKO en DEMETER). De nadruk ligt op de verkoop, door de producenten zelf, van verswaren zoals groente & fruit, brood & banket, zuivel en vlees.
- o In Lelystad is een **biologische markt** in voorbereiding. Op initiatief van Batavia Stad wordt het opzetten van de markt voorbereid, wekelijks op de locatie Batavia Stad te Lelystad.
- o Andere boerenmarkten onder andere in: Veenhuizen, Delden, Woerden, Rhenen en Zaandam. Kijk voor adressen van boerenmarkten van Nederland: <http://www.puuruiteten.nl/uitgebreid-zoeken>.
- o Gemeente Midden Delfland wil de relatie tussen de stad en het buitengebied verder uitbouwen. De gemeente kijkt hoe streekproducten verder kunnen worden ontwikkeld en verkocht via **streekstations** bij benzinestations.

Vismarkten:

- o De gemeente Wieringen sponsort de **ZeeVerse Vismarkt** in Den Oever, waar verse vis rechtstreeks uit zee wordt verkocht aan de consument.
- o De gemeente De Marne ondersteunt de **Verse Vismarkt** in Lauwersoog, start per juni 2010.

3.2 Branding van streekproducten

In toenemende mate wordt gewerkt aan een merknaam voor bepaalde producten of producten uit een bepaalde streek. Op deze manier kan een streekidentiteit worden vermarkt en wordt de verbondenheid van het specifieke product met de regio aangegeven. Veelal zijn gemeenten een betrokken partij in een stimulerende en / of faciliterende rol.

- Gemeente Ameland is als stimulator betrokken bij het **Amelands product**, gericht op het stimuleren van de lokale economie. Betrokken partijen zijn de eilander ondernemers en de gasten van Ameland.
- De gemeente Delfzijl heeft via **Waddengoud** geld verstrekt voor streekproducten.
- De gemeente Wûnsteradiel geeft financiële ondersteuning aan particuliere initiatieven, zoals de ontwikkeling van **Zilte Teelt**, en wil daar bestemmingsplannen voor wijzigen als dat nodig is.
- Gemeente Hardenberg faciliteert en financiert (via LEADER) de groeisprong van **Vechtdalproducten** (in voorbereiding). Doelen zijn het gezamenlijk optrekken van verschillende samenwerkingsverbanden in het Overijssels Vechtdal, waardoor het Vechtdal voorloper wordt op het gebied van samenwerkende partijen die topproducten maken met smaak en karakter en het op ambitieuze wijze verhogen van de toegevoegde waarde van landbouwproducten in de regio. Partners: natuurbeschermingsorganisaties, boeren, slaggers, detailhandel, wijnproducenten, bierbrouwers, molenaars, recreatiebedrijven, restaurants, VVV en Stichting Vechtdal marketing.
- Biologische **Streekgidsen** in Flevoland: sinds 2009 zijn er 11 biologische streekgidsen die lezingen en rondleidingen verzorgen voor groepen. De streekgidsen zijn opgeleid door het Centrum Biologische Landbouw i.s.m. IVN consulentenschap Flevoland en hebben zich georganiseerd als een werkgroep binnen IVN Lelystad. De rondleidingen worden verzorgd in de Tuin van Lelystad of op biologische boerenbedrijven in Flevoland. Contact via Centrum Biologische Landbouw. Gemeente Lelystad financiert de Tuin van Lelystad.
- De gemeente Boxtel is nauw betrokken bij de gebiedsbranding van Nationaal Landschap Groene Woud. Een van de initiatieven is **BrabantVers**, gericht op de verkoop en distributie van regionale producten (o.a. via La Place) en eigen streekwinkel.
- **KempenGoed** is gericht op gebiedsbranding van de Brabantse Kempen. KempensGoed zet zich samen met ondernemers uit dit gebied (Land van Oirschot, Land van de Hilver, Land van Zalingheden) in voor het bevorderen van de economische bedrijvigheid en duurzame plattelandsontwikkeling. Kempens Goed regelt de certificering van de producten, waarbij het unieke van de Kempen wordt benadrukt. Van ieder product dient ten minste 51% van de grondstoffen afkomstig te zijn uit de Kempen. Ook voor het winkelassortiment of op menukaarten in restaurants dient ten minste 51% van het aantal producten uit het assortiment te bestaan uit erkende producten uit de Kempen.
- **Lekker Zeeuws** is een Zeeuwse ontwikkelingsmaatschappij, waarin de gemeenten Goes, Hulst, Schouwen-Duiveland en Sluis zijn betrokken. Het wordt getrokken door Impuls, dat samenwerkt met bedrijven en kennisinstellingen. De doelen van dit project zijn: het vergroten van de naamsbekendheid van het Zeeuwse regionale product in directe relatie tot 'de streek als product', het verbeteren van de toegankelijkheid van Zeeuwse regionale producten (beschikbaarheid), het ontwikkelen van nieuwe productmarktcombinaties die een meerwaarde leveren aan producten en/of diensten, het cen-

traal stellen van de beleving rondom de producten en de associatie met onze streek, en het opstellen van een adequaat marketingconcept met aantrekkingskracht.

- De gemeente Schouwen-Duiveland sponsort de Stichting Promotie **Oosterschelde-kreeft**. De Oosterschelde-kreeft is een bijzonder en uniek 'product' uit de Oosterschelde. Deze kreeft heeft een bijzonder fijne en zachte smaak. Verder kenmerkt de Oosterschelde-kreeft zich door de duurzame visserijmethode. Ook andere streekproducten worden door de stichting gepromoot.

3.3 Regionale samenwerking

In sommige gebieden wordt gewerkt aan regionale samenwerkingsverbanden en netwerken om de verkoop van streekproducten gemakkelijker te laten verlopen. Deze samenwerking kan verschillende vormen hebben, zoals onderstaande initiatieven laten zien. Wanneer sprake is van branding, zijn deze onder paragraaf 3.2 gezet.

- De gemeenten Marum en Grootegast zijn co-financier van het project Streekproducten Westerkwartier. Er is in de regio behoefte aan een toegankelijk overzicht van alle relevante actoren (producenten, leveranciers, distributeurs en afnemers) in de vorm van een **digitale database** waar vraag en aanbod van streekproducten wordt afgestemd en waar mogelijk ook bestellingen op geplaatst kunnen worden. Vooral in de recreatieve en toeristische sector ziet men groeiende afzetmogelijkheden.
- De gemeente Slochteren geeft aan de verkoop van streekproducten in provinciaal verband te bevorderen en werkt daarin samen met andere gemeenten. Doelgroep: toeristen en recreanten.
- De gemeente Hoogezand-Sappemeer ondersteunt financieel de promotie van streekproducten in het kader van Vitaal Platteland.
- De gemeente Loppersum scheidt voorwaarden in het bestemmingsplan buitengebied aan agrariërs om planologisch de ruimte te geven aan het verkopen van streekproducten op het bedrijf, door toe te staan de bedrijfsvoering te verbreden en een xx aantal vierkante meters verkoopruimte toe te staan.
- De gemeente Sneek gaat naar verwachting per 01-01-2011 fuseren met 4 plattelandsgemeenten. Een groot deel van de nieuwe gemeente Sudwest Fryslân bestaat uit het Nationaal Landschap ZW Friesland. De gemeente Sneek zou graag zien dat de schaalvergroting in de landbouw gestuurd wordt waarbij de overblijvende agrarische bedrijven zouden moeten **verbreden** (regionalisering, korte voedselketens, duurzame landbouw).
- Provincie Friesland is actief met aanjagen van **vermarketing van streekproducten** door gebiedsgerichte aanpak. De regionale samenwerking zal starten in 2010. Ook de Leadercoördinatoren van de samenwerkende gemeenten in het kader van Plattelânsprojecten spelen hier een stimulerende rol in.
- De gemeente Veenendaal heeft elk half jaar overleg met **St. Food Valley** om innovaties te bevorderen. Voorbeeld: slachtafval niet vernietigen maar omzetten in gas. Koekjesafval niet vernietigen maar naar diervoedingfabrikant. In dit project wordt samengewerkt met 25 lokale foodbedrijven. (Zie ook de omschrijving onder voedselstrategieën.)

- De gemeente Over-Betuwe heeft een financiële bijdrage geleverd aan het project **Boeren in de Buurt**, waar ook gemeente Arnhem bij is betrokken. Arnhem ondersteunt de plaatselijke werkgroep die probeert bewoners van de nieuwbouwwijk met de omliggende boeren in contact te brengen, o.a. door middel van een succesvolle streekmarkt. De gemeente Over-Betuwe wil volgend jaar onderzoeken in hoeverre zij dit project kunnen blijven ondersteunen in het kader van een te geven impuls aan toerisme en recreatie in het buitengebied. Het project is opgezet i.s.m. KNHM en Movisie in navolging van eerdere experimenten met het opzetten van een Groene Participatie Maatschappij in Amsterdam Oud-Zuid en Lekker Utrechts.
- www.proefdepureprovincie.nl is een nieuw internetplatform voor consumenten die op zoek zijn naar pure producten uit de streek en die op zoek zijn naar een pure beleving in het Groene Oosten. Naast informatie over producenten en hun producten, met tips en wetenswaardigheden, ook veel informatie over arrangementen en educatie.
- Gemeente Bunnik: ondersteuning lokale voedselketens en educatie via **Feeding Good**, samen met het Streekhuis Kromme Rijn. Doelgroep zijn scholen en horeca. Stichting Feeding Good heeft als doel het realiseren van duurzaam voedsel in de praktijk. Zij faciliteren dit proces door wetenschap en praktijk, landbouw en voedsel bij elkaar te brengen. Onze strategie is vernieuwend en geeft alle stakeholders binnen verduurzaming van voedsel de mogelijkheid te innoveren. Wij beogen geen voorschrijvende regels te geven, maar begeleiden het proces, zodat een beweging naar duurzaam voedsel ontstaat. Stichting Feeding Good opereert als platform om kennisdeling en kennisoverdracht te bevorderen.
- **Foodrailtour** in het Groene Hart, georganiseerd door Struinen en Vorsen. De Foodrailtour vormt een onderdeel van het project Professionalisering Plattelandstoerisme in de Lopiker- en Linschoterwaard, dat ondersteund wordt door de gemeenten Oudewater, Montfoort, IJsselstein en Lopik. Doel is samenwerking tussen aanbieders (telers, kwekers en kaas/vleesboeren), bereiders en afnemers te versterken, waardoor Groene Hart producten dichterbij de consument gebracht kunnen worden.
- De gemeente Midden-Delfland geeft positieve aandacht aan **Slow Food** en ondersteunt het met middelen en het actief zoeken naar samenwerking. Doelgroep zijn producenten en consumenten. Betrokkenen zijn Slow Food en producenten.
- De gemeente Midden-Delfland is aanjager, facilitator en netwerkorganisator voor **duurzame melkproductie en kringlooplandbouw**. Betrokkenen zijn melkveehouders, Hoogheemraadschap, provincie en anderen. Daarnaast wil de gemeente de stad-land relatie intensiveren, samen met producenten, burgers en andere gebiedspartijen.
- De gemeente Tilburg, Haaren, Heusden en Loon op Zand zijn samenwerkingspartners in het Overlegplatform **Duinboeren**. De Duinboeren zijn een groep van zo'n 170 boeren die wonen en werken in en rond de Loonse en Drunense Duinen. Deze boeren willen het economisch toekomstperspectief van de bedrijven in het werkgebied behouden en versterken, met oog voor omgeving, natuur en landschap. De Duinboeren produceren en verkopen ook streekproducten.
- Gemeente Oirschot is actief in **Land van Oirschot**, een label voor vernieuwende producten en (toeristische) diensten uit de regio. Een onderdeel hiervan is "Bourgondisch genieten" met o.a. aandacht voor streekproducten. In 2009 is de Brabantse Week van de Smaak gestart in Oirschot.

4 Voedselverbouw

Steeds meer grotere gemeenten hebben programma's waarbij een directe link wordt gelegd met de voedselproductie in en om de stad. In dit hoofdstuk gaat het om initiatieven waarbij voedsel wordt verbouwd in of in de directe nabijheid van de stad. De verbouw van producten in het buitengebied vallen hier dus buiten. Deze zijn aan bod gekomen in de twee voorgaande hoofdstukken.

Dit hoofdstuk is opgedeeld in twee paragrafen:

1. Stads(rand)landbouw; hierbij wordt de landbouw de stad (weer) in gebracht.
2. Tuinieren en eetbaar groen; hierbij gaat het om initiatieven die alle bewoners van steden en dorpen in hun eigen tuin en wijk kunnen vormgeven.

4.1 Stads(rand)landbouw

Landbouw in of in de directe nabijheid van de stad heeft grote meerwaarde voor zowel boeren als de bewoners van de stad. De boer heeft een lokale afzetmarkt en de stadsbewoner kan weer kennis nemen van voedselproductie. Kinderen kunnen er met eigen ogen zien waar de melk vandaan komt en hoe aardappelen groeien. In veel gevallen heeft een stadsboerderij dan ook een educatieve functie, naast de voedselproductie. Daarnaast kan een stadsboerderij voorzien in recreatiemogelijkheden, landschapsonderhoud en mogelijk zelfs kinderopvang. Enkele voorbeelden van initiatieven op dit gebied zijn:

- De gemeente Sneek is trekker in het opstellen van een visie Stadsrandzones, met onder meer een pilot **stadslandbouw**. Betrokkenen zijn Gemeente Sneek, Gemeente Wymbritseradiel, provincie Friesland, bewoners en bedrijven in de stadsrandzone rondom Sneek en bewoners van de stad.
- **De Tuin van Lelystad** is een aan de stadsrand gelegen gebied dat bestaat uit biologische landbouw, bos & natuurgebied en multifunctionele bedrijvigheid gerelateerd aan buitenleven. Bezoekers kunnen er fietsen, wandelen, paardrijden, overnachten, genieten van producten uit het gebied (ontbijt, lunch, high tea, diner), vergaderen op verschillende locaties, workshops volgen, producten kopen bij de boer en shoppen voor het buitenleven, zelf plukken en oogsten van fruit, groentes en bloemen. Daarnaast doen de biologische boeren in het gebied jaarlijks mee aan de open dag biologische landbouw: Lekker naar de Boer. De gemeente is financier van het project 'Lelystad Noord. Biologisch beter op de kaart'.
- De gemeente Culemborg heeft binnen haar stadsgrenzen ruimte gemaakt voor de ontwikkeling van **stadsboerderij** Caetshage. De stadsboerderij maakt onderdeel uit van een integraal stedenbouwkundig plan voor de wijk EVA Lanxmeer dat beoogt bewoners en gebruikers een actieve bijdrage te laten leveren aan een duurzame samenleving. In de ontwikkeling van de wijk wordt gebruik gemaakt van permacultuur ontwerp principes, en daaruit vloeit de ambitie voort om binnen de wijk voedselproductie te realiseren. De gemeente en de stadsboerderij hebben een samenwerkingsovereenkomst gesloten.

- Op Schouwen-Duiveland wordt sinds 2007 gewerkt aan een initiatief voor een **buurderij**. Hierbij zijn 3 ondernemers betrokken alsmede Woningcorporatie Zeeuwendijk te Zierikzee en Zorginstelling Allevo. Er is inmiddels een stuurgroep gevormd die de totstandkoming van een businesscase begeleidt. Ook zijn de nodige contacten gelegd met de gemeente en de provincie.

Verder zijn er nog vele andere initiatieven die hier niet zijn opgenomen. In sommige gevallen gaat het hierbij om grotere gemeenten (> 100.000 inwoners), of zijn het initiatieven van particulieren waarbij de gemeente niet of nauwelijks een rol speelt.

4.2 Tuinieren en eetbaar groen

Naast het stimuleren van stads(rand)landbouw, kunnen gemeenten ook individuele bewoners stimuleren zelf voedsel te verbouwen in hun tuin of wijk. Daarbij kan het gaan om een omvattend concept als de Eetbare Stad, dat vooralsnog vooral in grote plaatsen wordt toegepast, maar ook om initiatieven als het organiseren van cursussen over tuinieren, volkstuinen en schooltuinen.

- De werkgroep **Eetbare Stad** Deventer wil bereiken dat er meer eetbare bomen en struiken in Deventer worden geplant. De werkgroep onderzoekt ook of het mogelijk is om als buurtbewoners stukjes plantsoen, weiland of bos te adopteren, zodat ze zelf eetbare tuintjes aan kunnen leggen. Momenteel brengen zij met hulp van Gemeente Deventer in kaart waar in Deventer al eetbare bomen zijn aangeplant.
- De gemeente Wymbritseradiel organiseert 2-jaarlijks een cursus **gezond tuinieren** voor belangstellenden. Betrokkenen: volkstuinvereniging, docent, belangstellenden.
- Gemeente Koggenland heeft een artikel over biologisch groenten telen geplaatst in de Duurzaamheidskrant december 2009. Doelgroep: burgers en bedrijven.
- De gemeente Skasterlan stimuleert de aanleg en het gebruik van volkstuintjes, samen met de uitvoeringsorganisatie De Wurkjouwer. Doelgroep zijn mensen welke zijn ingeschreven bij de sociale dienst.
- De provincie Utrecht organiseert in samenwerking met de gemeenten Maarssen, Montfoort en Woerden gratis cursussen **duurzaam tuinieren** voor haar inwoners. In drie cursusavonden leren deelnemers onder andere over duurzame grondbewerking en composteren.

Schooltuinen

Veel gemeenten stimuleren of ondersteunen het opzetten en bijhouden van een schooltuin, om op deze manier scholieren en eventueel ook hun ouders te betrekken bij het verbouwen van voedsel. De gemeente Menaldumadeel schreef dat de eerste school die een schooltuin op biologische basis wil beginnen heeft zich gemeld; ze hebben dat in de aanbieding voor de 13 scholen.

Andere initiatieven voor schooltuinen in onder andere de gemeenten Bergen, De Liemers, Doetinchem, Dordrecht, Ermelo, Harderwijk, Huizen, Kollum, Leiderdorp, Leidschendam-Voorburg, Meppel, Naarden, Oldambt, Oost-Gelre, Rijswijk, Teylingen, Westland, Wijk bij Duurstede en Zoetermeer.

5 Milieu en fair trade

Duurzaam voedsel gaat niet alleen over streekproducten. Duurzaamheid betekent ook dat de productie en verwerking van voedsel gebeuren op een manier die het milieu zo min mogelijk belast. Daarbij spelen zaken als klimaat, biodiversiteit, afval, vervoer en de verontreiniging van lucht, grond en water een belangrijke rol. Daarnaast wordt duurzaam voedsel in verband gebracht met eerlijke handel.

In dit hoofdstuk komen de volgende aspecten aan bod:

1. duurzaam inkopen van gemeenten
2. milieuvoorlichting en -educatie
3. eerlijk voedsel en fair trade.

5.1 Duurzaam inkopen

Duurzaam inkopen werd door veel gemeenten genoemd als wijze waarop zij bijdragen aan het stimuleren van duurzaam voedsel. De Rijksoverheid stimuleert dat gemeenten milieu- en sociale aspecten meenemen bij de inkoop van producten en diensten. Het streven is dat in 2010 75 procent duurzaam wordt ingekocht en 100 procent in 2015.

Gegevens van gemeenten uit de enquête (op alfabetische volgorde):

- o Bronkhorst wil duurzaam voedsel gaan inkopen.
- o Eemsmond: duurzaam inkopen. Doelgroep: Inkoopers gemeente, intern en leveranciers.
- o Hoorn scoort 50 procent op de ladder voor duurzaam inkopen.
- o Leek: in het kader van Duurzaam Inkopen wordt duurzame catering in de gemeentekantine ingevoerd.
- o Leeuwarden: aanscherpen criteria duurzaam inkopen. Inkoop ekoproducten bedrijfsrestaurant cateraar. Betrokkenen: afdeling inkoop en facilitaire dienst gemeente, medewerkers gemeente en gasten.
- o Montfoort heeft enkele jaren achtereen een pakket streekproducten weggegeven als kerstgeschenk. Een initiatief dat ongetwijfeld door vele andere gemeenten ook wordt gedaan.
- o Skasterlan: beleidsvormende en uitvoerende rol bij duurzame inkoop.
- o Slochteren: opstellen beleid voor duurzaam inkopen, waaronder inkoop kantine. Doelgroep: gemeentelijke organisatie, eigen bedrijfsvoering.
- o Zijpe: duurzaam inkoop m.b.t. de catering. Doelgroep: bodedienst, personeel en burgers.
- o Zeven Drentse gemeenten gaan voortaan duurzame producten kopen. Dat besloten zij tijdens een **Minisymposium Duurzaam Inkoop**. Samen met drie gemeenten, die eerder al deze belofte deden, komt Drenthe nu op ruim 80% deelname. Aa en Hunze, Assen, Coevorden, Hoogeveen, Noorderveld, Westerveld en De Wolden. Ook STAMM, Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling in Drenthe, ondertekende de Verklaring van Duurzame Inkoop.

5.2 Milieuvoorlichting en -educatie

Deze paragraaf bevat voorbeelden van initiatieven voor voorlichting over duurzaam voedsel, waarbij de verbinding wordt gelegd van voedsel met milieu, duurzaamheid en mondiale vraagstukken. Deze paragraaf maakt onderscheid tussen voorlichting gericht op kinderen, die veelal onderdeel is van NME (Natuur- en Milieu Educatie) en voorlichting gericht op volwassenen.

Natuur- en milieueducatie

Voorlichting en educatie over duurzame voeding gericht op kinderen en jongeren is in diverse gemeenten onderdeel van NME en wordt meestal uitgevoerd in samenwerking met een NME-centrum. Enkele voorbeelden van initiatieven:

- Gemeente Tytsjesteradiel: via NME ook het aspect voeding belichten en daarvoor middelen beschikbaar stellen. Betrokkenen: gemeente, onderwijs, NME-consulent. Doelgroep: basisschoolleerlingen.
- Gemeente Dantumadiel is subsidieverstrekker en stimulator voor NME in de gemeente. Betrokken partijen: NME-centrum De Klyster en de gemeenten Dongereadeel en Kol-lumerland, plaatselijke ondernemers. Doelgroep: inwoners en met name kinderen.
- Gemeente Leusden heeft samen met het gemeentelijk NME centrum de Schoolsteeg een lespakket over lokaal voedsel ontwikkeld, de 'pizzales'. Deze les is gericht op ingrediënten voor de pizza, zoals tomaten en salami en waar deze vandaan komen.
- De gemeente Reeuwijk betaalt en stimuleert NME. Voor basisscholen zijn enkele projecten ontwikkeld over de boerderij De Watersnip. Samenwerking met de afdeling NME van de milieudienst Midden Holland. Doelgroep: lagere klassen basisschool.
- In 2007 hebben alle basisscholen in Sliedrecht meegedaan met het themalespakket Voeding, bestaande uit vier lessen. Deze zijn georganiseerd door NME De Hooizolder in Sliedrecht.
- Gemeente Sittard-Geleen heeft subsidie verleend aan de Vereniging Mondiaal Beleid gericht op educatie kinderen basisschool.

Volwassenenvoorlichting over voeding en milieu

- Gemeente Winsum is betrokken bij het platform Samen Duurzaam Lokaal. Zij hebben onder andere een **duurzaamheidsmarkt** georganiseerd. Doelgroep: winkelend publiek.
- De gemeente Hoorn gaat voor een '**Puur Hoorn**'. Dat betekent dat de gemeente zich inzet om het milieu te verbeteren en investeert in duurzame, 'groene' ontwikkelingen in Hoorn. Dat doet zij samen met bewoners en ondernemers.
- Gemeente Soest gaat voor **Duurzaam Soest** in 2030. In april 2009 vond een startbijeenkomst plaats, waarbij inwoners en ondernemers hun ideeën konden aandragen. De gemeente Soest is nu met de ingekomen ideeën en reacties bezig om een passend beleidsplan voor de komende vier jaar te formuleren.

- Gemeente Moordrecht heeft een speciale pagina op haar site met daarop tips voor **duurzaam leven**. Naast aandacht voor energiezuinig kopen, tropisch hardhout en energiezuinig wonen, gaat het in op duurzaam inkopen. Specifiek thema daarbij is Biologisch voedsel: "Biologisch voedsel is natuurlijk en 'gezond' geproduceerd voedsel. In moordrecht vindt u bij de supermarkten diverse biologische producten. Voor biologische groenten en fruit kunt u zich abonneren op een Odin-pakket bij Steenhoven groenten- en fruithandel."
- Gemeente Reeuwijk heeft een Klimaatcoördinator. Voor een lokale beurs en voor een energiemarkt in Bodegraven heeft zij een Top 5 van Tips opgesteld, waarin streekgebonden producten en minder vlees eten een plaats hebben gekregen.
- De gemeente Kerkrade is in november '09 gestart met 'Kerkraads beste Klimaatproject'. In de informatie daarover is een aparte paragraaf opgenomen over milieubewuste voeding in relatie tot **vermindering van CO2**. "Minder bekend is dat u ook via uw boodschappen het milieu een handje kunt helpen. Voedselproductie veroorzaakt namelijk een derde van de wereldwijde uitstoot van CO2. Natuurlijk kunnen we niet ophouden met eten, maar u kunt wel kiezen voor seizoensgroenten en u kunt voedselverspilling voorkomen door slim boodschappen te doen. Milieucentraal heeft vuistregels voor een milieubewust eetpatroon opgesteld."

Internet

- Veel gemeenten zijn aangesloten op de website PLAATSNAAM.allesduurzaam.nl met daarop alle adressen van bedrijven in de gemeente die duurzame diensten aanbieden. Ook bedrijven die duurzaam voedsel aanbieden zitten daarbij.
- Sinds twee jaar is de website www.waarkoopjegroeneproducten.nl online. Deze site bevat informatie over duurzame producten en verkoopadressen van deze producten in de gemeenten Alphen aan de Rijn, Kaag en Braassem, Leiden, Leiderdorp, Nieuwkoop, Oegstgeest, Rijnwoude, Teylingen en Zoeterwoude.

5.3 Eerlijk voedsel, fair trade

Twintig gemeenten zijn bezig **Fair Trade gemeente** te worden en de gemeenten Goes, Groningen en Het Bildt mogen deze titel al dragen (kijk voor een overzicht van deze gemeenten op www.fairtradegemeenten.nl). De titel van Fairtrade Gemeente kent de volgende zes criteria:

1. Er is een lokale werkgroep actief die de initiatieven neemt om de titel te behalen. Ook zorgt de groep na het behalen dat fairtrade blijft leven binnen de gemeente. De groep is verantwoordelijk voor een jaarlijkse beoordeling waaruit moet blijken dat de gemeente nog steeds aan de criteria voldoet. De werkgroep is een heterogene groep met vertegenwoordigers uit verschillende werkerreinen, waaronder een vertegenwoordiger van de gemeente.
2. De gemeente spreekt zich uit voor fairtrade. De gemeenteraad en de verschillende gemeentelijke afdelingen verwoorden Fairtrade in hun beleid en handelen hier naar.
3. In de plaatselijke winkels worden eerlijke producten duidelijk zichtbaar verkocht. De plaatselijke horeca serveert fairtrade producten.
4. Lokale organisaties (zoals scholen, kerken en verenigingen) en bedrijven gebruiken

fairtrade producten. Er worden activiteiten georganiseerd om de kennis over en de betrokkenheid bij fairtrade te vergroten.

5. Media-aandacht. Er wordt een evenement georganiseerd bij het behalen van de titel, en een strategie ontwikkeld om de campagne lang in het nieuws te houden. Op de website van de campagne worden allerlei voorbeelden getoond en ideeën gegeven voor het behalen van voldoende media-aandacht.
6. Het zesde criterium is Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen. Dit is een procescriterium. Om Fairtrade Gemeente te worden, wordt in de gemeente een nieuw initiatief gelanceerd op het gebied van MVO. Er wordt over dit initiatief duidelijk gecommuniceerd. Om de titel te behalen én te behouden wordt ofwel een meerjareninitiatief opgestart, ofwel een kortlopend project gestart met de intentie jaarlijks aandacht voor het onderwerp te vragen en MVO aan te moedigen.

Daarnaast dragen 133 gemeenten de titel **Millennium Gemeente**. De naam verwijst naar de VN Millenniumdoelen gericht op wereldwijde armoedebestrijding, die in 2000 in New York werden vastgesteld. De doelen werden weliswaar door regeringsleiders vastgesteld, maar om ze voor 2015 daadwerkelijk te kunnen halen is ieders hulp nodig, met name op lokaal niveau. Daarom startte de VNG in 2007 de 'Millennium Gemeente' campagne. Deelnemende gemeenten kiezen voor een eigen invulling, onder de gezamenlijke, herkenbare vlag. Voor sommige gemeenten betekent dit nieuwe impulsen voor het mondiaal beleid. Voor andere gemeenten betekent het dat bestaande activiteiten in de schijnwerpers worden gezet en in breder verband worden gebracht.

- o De gemeente Menaldumadeel wordt in januari 2010 Millennium Gemeente ("geen holle term maar met inhoud"). De gemeente heeft een duurzaamheidsambtenaar aangehouden en een Duurzaamheidskrant uitgebracht. In 2009 is een Cradle to Cradle congres georganiseerd voor alle Friese gemeenten, ambtenaren en bestuurders. Opkomst 140 personen! We maken deel uit van het project Nieuw Stroomland, samen met Leeuwarden en Littenseradiel. Onze enige supermarkt heeft steeds meer biologisch verbouwde producten, omdat de wethouder daar steeds naar vraagt. Dit is allemaal heel veel voor een kleine plattelandsgemeente, omdat er nog 100 andere onderwerpen zijn waar wij verplicht (75%) of via eigen beleid (20%) uitvoering aan moeten geven. Ons bemoeien met duurzaam voedsel is daarin iets dat we aan de 'markt' over laten. Als we iets organiseren regelen we bijna altijd biologisch eten en drinken.

Verdere reacties van gemeenten ten aanzien van eerlijk voedsel:

- o De gemeente Tytsjerksteradiel wil Fair trade gemeente worden. Betrokkenen zijn gemeente, bedrijfsleven en de werkgroep ontwikkelingssamenwerking. De wethouders van Tytsjerksteradiel, Menaldumadeel en Dantumadiel hebben samen **zelf bereide gerechten geserveerd**, van fair trade en streekproducten, voor een particulier goed doel in Kenia. Organisatie: De Fryske Dream, organisatie voor ontwikkelingswerk, die hiermee project met microkredieten wil bewerkstelligen.
- o De gemeente Wymbritseradiel koopt Fair Trade koffie en thee in. Bij de jaarlijkse opruimactie van zwerfafval door kinderen krijgen deze kinderen van de gemeente een kleine attentie afkomstig van de Wereldwinkel. Verder verleent de gemeente een financiële bijdrage aan Stichting **Drylts oer de Grins Festival 2015**. Het 2015 FESTIVAL maakt zich sterk voor het realiseren van de 8 Millenniumdoelen van de Verenigde Naties. Dit jaar staat het 2015 FESTIVAL in het teken van VOEDSEL: van ver en dichtbij. Het gaat daarbij om eerlijke verdeling, eerlijke handel en voedsel op een duurzame manier produceren, dichtbij in de eigen leefomgeving. Op het festivalterrein zullen diverse facetten omtrent het thema voedsel zichtbaar zijn.

- De werkgroep Fairtrade Opsterland heeft geïnventariseerd welke supermarkten **Fair Trade producten** aanbieden en welke andere Fair Trade producten werden verkocht in andere winkels. Doel: bewustmaken van de inwoners van Opsterland. De gemeente faciliteert de werkgroep. Dit is voor de gemeente een manier om inhoud te laten geven aan de Millenniumdoelstelling 'eerlijke handel'. Opsterland is namelijk een Millenniumgemeente.
- De gemeente Leerdam is millenniumgemeente en houdt jaarlijks een **millenniumavond**, waarop plaatselijke initiatieven die zich richten op een van de acht millenniumdoelen gepresenteerd kunnen worden. In 2009 is deze avond gekoppeld aan de Wereldvoedseldag op 16 oktober.
- Gemeente Sluis koopt wijn en andere producten in de wereldwinkel.
- Gemeente Leek promoot Fair Trade artikelen en voedingsmiddelen.
- Leerlingen van scholen uit Boxtel, Oisterwijk en Vught doen mee aan de scholierencompetitie **Watch your world**. De scholierencompetitie Watch your World is een regionale activiteit van de NCDO, geïnitieerd door COS Brabant, en mede mogelijk gemaakt door de provincie Noord Brabant, gemeente Boxtel, gemeente Vught en Stichting Oisterwijk Wereldwijd.

6 Gezondheid

Voorlichting over gezonde voeding is het meest voorkomende initiatief dat gemeenten nemen rond het thema voeding. Obesitas is een probleem waar alle gemeenten mee worden geconfronteerd en een aanleiding tot het opzetten van voorlichtingsprogramma's. Deze voorlichting vindt in vrijwel alle gevallen plaats in samenwerking met de regionale GGD's. In dit hoofdstuk komen ook andere initiatieven aan bod rond de thema's voedsel en gezondheid in de volgende paragrafen:

1. voeding en bewegen
2. gruiten, smaaklessen en lespakketten
3. gezond inkopen en gezond koken.

6.1 Voeding en bewegen

Voedselinitiatieven gericht op gezondheid, gezonde voeding en beweging worden in de meeste gevallen gestimuleerd of georganiseerd in samenwerking met de Provinciale GGD's, die preventieprogramma's hebben ontwikkeld. Daarnaast wordt vanuit de GGD ook onderzoek gedaan naar de gezondheid van specifieke doelgroepen in gemeenten. Enkele voorbeelden daarvan:

- o De gemeente Slochteren is financier van het Huis voor de Sport, gericht op bevordering gezond gedrag, met name **gezond eten en bewegen**. Doelgroep zijn schoolkinderen.
- o Gemeente Dantumadiel geeft subsidie voor het organiseren van '**Geef me de 5, high 5 for sport**'. Doelgroep zijn kinderen tussen 4-12 jaar en 12-19 jaar.
- o De gemeente Haaren stimuleert '**Jij in beweging**' (Haaren in beweging voor de Jeugd). De jeugd van gemeente Haaren moet weer gaan bewegen omdat zij het leuk vinden en daarnaast omdat het gezond is, maar niet andersom. Met het project verwacht de gemeente Haaren de volgende resultaten te bereiken: - Bij minder kinderen in de gemeente Haaren is er sprake van overgewicht. - De jeugd in de gemeente Haaren heeft een gezondere leefstijl, met name op gebied van voeding en genotsmiddelen gebruik.
- o De gemeente Midden-Drenthe wil haar **personeel** bewust maken van een gezonde levensstijl. Betrokken partijen: sportscholen en IZA zorgverzekering. Doelgroep zijn ambtenaren in dienst van de gemeente. De gemeente informeert ambtenaren over verschillende onderwerpen, zoals Fit-check, gesprek, diëtist en sportmogelijkheden.
- o De gemeente Lisse heeft in de Nota Lokaal Gezondheidsbeleid opgenomen dat het percentage kinderen en volwassenen dat voldoet aan landelijke richtlijnen voor het eten van groente en fruit is gestegen ten opzichte van de gezondheidspeiling 2003. Om dit te bereiken ondersteunt de gemeente de regionale activiteiten van de GGD en maakt het gebruik van het meerjarenprogramma '**Gezond eten en bewegen**'. In het schooljaar 2009-2010 wordt op de scholen een project over gezonde voeding uitgevoerd dat uitmondt in een presentatie tijdens een evenement over gezonde voeding.

- Gemeente Bunschoten heeft in 2007 onderzoek laten doen naar gezondheid van 65-plussers in haar gemeente. Een van de uitkomsten is dat de gemeente zich (via GGD) wil richten op verbetering van de leefstijl van deze doelgroep. **Gezonde voeding** is een van de onderdelen.
- Vanuit gemeente Nieuwegein is in 2009 een **gezondheidsmarkt** georganiseerd in de wijken Jutphaas, Wijkersloot en Zuilenstein. Thema was 'Een gezonde leefstijl' en het stond in het teken van bewegen en voeding. Medewerking van gezondheidscentrum, zorgspectrum, Vitras e.d., PLUS en de gemeente.
- Gemeenten Giessenlanden, Zederik, Graafstroom, Liesveld en Nieuw-Lekkerland zijn na de zomer gezamenlijk, met de GGD, gestart met een project rond het **bestrijden van overgewicht**. Binnen dit project zijn verschillende momenten benoemd waarop ouders nog bewuster worden gemaakt van het belang van goede voeding en voldoende beweging. In sommige kernen, zoals Hoornaar, vinden opvoedspreekuren plaats. Ouders worden gestimuleerd cursussen te volgen over een gezonde leefstijl. Een van de onderdelen is een supermarktrondleiding met als titel: '**Laat je niet foppen tijdens het shoppen**'. Zij krijgen daarbij bijvoorbeeld uitleg over de aanduiding op etiketten en ook tips over gezonder koken.
- Gemeente Sliedrecht steekt in haar Lokaal Gezondheidsbeleid o.a. in op het bevorderen van gedrag dat het **risico op overgewicht** vermindert door het stimuleren van gezonde voeding en voldoende beweging, met name voor de jeugd. Middelen daartoe zijn het opzetten van deskundigheidsbevordering voor diverse intermediairs (buurtwerkers, sociale diensten, leraren, etc.) die directe toegang hebben tot de doelgroep en het ondersteunen van het voortgezet en basisonderwijs, sociaal-cultureel werk en kinderopvang bij het ontwikkelen van lesprogramma's en activiteiten over voeding en bewegen. Gezonde voeding wordt gestimuleerd in schoolkantines en bij werkgevers. Als laatste wordt in regionaal verband gekeken naar het vergunningsbeleid met betrekking tot de vestiging van Fastfood-ondernemingen in de buurt van scholen, buurthuizen en sportvoorzieningen.
- De gemeente Voorschoten stimuleert ook gezond eten onder haar **eigen personeel**. Dinsdag 22 september 2009 was een speciale dag waarop gezond eten centraal stond. In de kantine werden tips gegeven over gezond eten en gezonde alternatieven. 's Middags vond een lunchwandeling plaats waarbij een medewerker van de afdeling Groen vertelde over bijzonderheden in het park. Op de website van de gemeente is een pagina geplaatst over gezond eten en staan links naar testjes over eetgedrag.
- Alliantie School & Sport, de Alliantietrofee voor het beste samenwerkingsproject tussen onderwijs en sport in Noord-Brabant en Zeeland. De jury oordeelde dat zowel '**Gezond op school**' van de gemeente Halderberge, als 'Sportief en gezond' van het Prisma College uit Breda een eerste prijs verdienden.
- Gemeente Landgraaf roept in De Seniorenkrant (december 2008) op tot gezonde voeding voor een **betere weerstand**. Daarin o.a. een overzicht van wat je dagelijks moet eten om alle voedingsstoffen binnen te krijgen.
- Negentien Zuid-Limburgse gemeenten werken samen met de GGD Zuid-Limburg aan gezondheid. Vanuit het probleem van **overgewicht** wordt ingezet op 'het stimuleren van gezonde voeding bij kinderen en jongeren van 0-19 jaar' en op 'het stimuleren van gezonde voeding bij volwassenen'.

6.2 Gruiten, smaaklessen en lespakketten

Veel gemeenten hebben meegedaan aan het project 'Schoolgruiten', waarbij gratis groente en fruit werd uitgedeeld aan basisschoolleerlingen. Dit project is in 2003 door het Voedingscentrum gestart met als doel dat basisscholen structureel groente en fruit aan hun leerlingen verstrekken. Door middel van een lespakket en poster laten ze zien dat het eten van gruiten (groente en fruit) lekker en gezond is. Zie verder <http://schoolgruiten.kennisnet.nl/>.

Gruiten proeven is leuk en gezond, maar er over praten is ook belangrijk. Daarom hebben verschillende GGD's (waaronder Hollands Midden) scholen ondersteund bij het organiseren van de Kinderboekenweek in 2009, die 'Aan tafel' als thema had.

Gemeente Veendam schrijft daarover: Veendam is via de BOS-impuls betrokken bij Schoolgruiten, is erg succesvol, samen met de projectweken 'lekker fit' en 'gezonde voeding'. De gemeente heeft gestimuleerd dat 9 scholen via de leverantie van een betrokken groenteboer 2 keer per week samen fruit eten op school. Daarna hebben de scholen het zelf opgepakt en wordt er nog steeds fruit gegeten op school. Bovendien is er op de peuterspeelplaats Ommelandervijk een schooltuintje aangelegd waar ook gekookt wordt met de kinderen. Betrokken partij is Stichting Kompaan.

Andere voorlichtingsactiviteiten voor kinderen over gezonde voeding:

- **Smaaklessen** op scholen in Emmeloord: Euro Toques Restaurant Le Mirage uit Emmeloord verzorgt met regelmaat smaaklessen op basisscholen uit de regio Flevoland. In het afgelopen jaar bijvoorbeeld tijdens de Kinderboekenweek en in de Week van de Smaak. Uitgebreid wordt er stilgestaan bij hoe er wordt geproefd. Basisscholen kunnen de lessen kosteloos boeken op www.smaaklessen.nl of via het restaurant.
- Het succesvolle onderdeel '**biologische worteltjes happen**' is door Pierre Wind gespot op het Flevo Food festival en vervolgens uitgenodigd voor de Grootste Keuken van Nederland in het ADO stadion in Den Haag tijdens de Week van de Smaak. Duzenden scholieren hebben in dit evenement kennis gemaakt met een heus 'wortelbos' en gezien en geproefd hoe vers geoogste wortels eruit zien én smaken! Een aantal van deze schoolklassen bezoeken de komende periode boerderijen in Flevoland. Bovendien is het 'wortelbos' dat voor dit evenement is ontwikkeld voor meerdere doelen inzetbaar! Organisatie: Stichting Flevo Food i.s.m. partners, voorzitter Arnold Michielsen De gemeente Dronten financiert dit project.
- Gemeente Midden Delfland heeft in 2009 veel aandacht gegeven aan gezonde voeding, smaak en natuur en milieu door onder andere **smaaklessen** op scholen. Daarnaast wordt gewerkt aan een **Slow-Food** organisatie die het streekproduct bevordert en samenwerkt met Slow Food afdelingen in Den Haag en Rotterdam.
- Gemeente Zwijndrecht: projecten Gezond **schoolontbijt**. Betrokken partijen: GGD, Opmaat (voedingsvoorlichting), St. Hattrick (sport en bewegen). Doelgroep: leerlingen basisonderwijs pilotwijk KAZ
- De gemeente Zwijndrecht noemt het **Lespakket Voeding de beste basis** en het **Kinderkookcafe Lekker Fit!**. Doelgroep zijn leerlingen van groep 5 t/m 8 van het basisonderwijs in de pilotwijk KAZ.

- De gemeente Oosterhout stimuleert '**Ga voor gezond!**', een jaarlijkse, nationale actie bestemd voor kinderen uit groep 1 tot en met 8 van de basisschool. De school is dé plek om kinderen te bereiken en gezond gedrag van kinderen te bevorderen.
- De gemeente Halderberge ondersteunt verschillende schoolprojecten. '**Gezond op school**' is gericht op basisschoolleerlingen van groep 5 t/m groep 8. De gemeente is 'eigenaar' van het project en heeft ervoor gezorgd dat alle basisscholen het materiaal ontvingen. Ook financiert ze extra materialen die nodig zijn voor de lessen. Ook stimuleert de gemeente deelname van basisscholen aan het **schoolontbijt**. Een derde programma dat de gemeente mede-financiert is '**Superchefs**', een kookprogramma voor leerlingen van groep 7 en 8.
- In de gemeente Boxtel lopen verschillende projecten rondom duurzaam voedsel. Zo worden er **smaaklessen** georganiseerd in diverse vormen en is duurzaam voedsel ook een van de aandachtspunten van de Kleine Aarde, gelegen in Boxtel. Bovendien wordt in Boxtel Speltgraan geteeld, en hieromheen is een compleet project gebouwd. Ook wordt er in diverse restaurants gekookt met streekproducten.

6.3 Gezond inkopen en gezond koken

Deze paragraaf omvat initiatieven genomen of ondersteund door gemeenten, gericht op gezond inkopen en gezond koken. Deze activiteiten zijn veelal gericht op volwassenen.

- De gemeente Winsum is betrokken bij het Platform Samen Duurzaam. Van daaruit worden **kookworkshops** georganiseerd gericht op duurzaam eten. Doelgroep zijn leerlingen van de streekschool en raadsleden.
- De gemeente Zuidhorn stimuleert voorlichting over o.a. fruit en de verwerking daarvan, via fruitboerderij Oudebosch te Kommerzijk. De gemeente fungeert als intermediair i.v.m. verkrijgen van subsidies via de STIPO-regeling.
- De gemeente Skasterlân is coördinator van ' **eet bewust**', georganiseerd met De Werkjouwer. Doelgroep zijn ingeschrevenen bij de sociale dienst.
- Gemeente Oegstgeest heeft een 12+ Informatiemarkt georganiseerd in 2008 over opvoeden. Een van de zeven thema's was **Gezonde leefstijl**. In deze workshop werd uitgelegd hoe mensen etiketten moeten lezen, hoe een gezonde keuze gemaakt kan worden, wat een gezonde leefstijl is voor een kind en hoe ouders die kunnen beïnvloeden.
- November 2009 organiseerde de gemeente Roermond een gezondheidsplein over gezonde voeding. Een van de activiteiten was een **smaakhuis**, waar mensen producten kunnen proeven. Het initiatief komt van de Limburgse en Nederlandse land- en tuinbouworganisaties.

7 Voedselinitiatieven in 2010

De enquête is door 74 personen ingevuld. In de meeste gevallen is dit door een gemeente gedaan. De overige enquêtes zijn ingevuld door een provincie (2x) of door iemand die nauw samenwerkt met een gemeente en vanuit die positie iets kon vertellen over gemeentelijke voedselinitiatieven. De respondenten uit het noorden zijn rijk vertegenwoordigd. Gemeenten in andere provincies hebben er soms voor gekozen rechtstreeks te antwoorden via email of telefoon en niet de enquête in te vullen. Deze opmerkingen zijn wel verwerkt in de voorgaande hoofdstukken, maar komen niet allemaal terug in dit hoofdstuk. Desondanks vinden wij dat de resultaten uit de enquête een goed beeld geven van hoe het thema duurzaam voedsel leeft in kleine en middelgrote gemeenten.

De eerste vraag uit de enquête luidde: "Welke activiteiten rond duurzaam voedsel vinden plaats binnen uw gemeentegrenzen?" De antwoorden op deze vraag zijn in de voorgaande hoofdstukken vermeld. Dit hoofdstuk gaat in op de andere vragen uit de enquête. Deze vragen gaan in op de gemeentelijke visie en beleid en plannen voor het komende jaar.

Achtereenvolgens worden in dit hoofdstuk behandeld:

1. gemeentelijke visie en beleid
2. plannen voor 2010
3. vervolgtraject
4. overige opmerkingen.

7.1 Gemeentelijke visie en beleid

Op de vraag of de gemeente een specifieke visie of beleid op duurzaam voedsel heeft, antwoordden 15 gemeenten met JA, 43 gemeenten met NEE en 16 bleven blanco. Enkele gemeenten gaven een toelichting. Bij de gemeenten die met JA antwoordden, blijkt het vaak onderdeel te zijn van breder beleid, gericht op Duurzaam Inkopen, gebiedsgericht beleid, of ander beleid. Een enkele gemeente stelt voedsel als hoge prioriteit in specifiek beleid.

De toelichting van gemeenten die deze vraag met JA beantwoordden:

Assen:	Visie wel maar nog niet uitgewerkt.
Halderberge:	Is in ontwikkeling.
Kollumerland:	Consuminderen, terugdringen transport, promoten streekproducten.
Leek:	Ja, minimaal 40% duurzaam voedsel inkopen voor eigen gebruik.
Leeuwarden:	In beperkte zin via duurzaam inkopen.
Midden-Delfland:	Ook als Cittaslow-gemeente zijn we daar bewust mee bezig. Het buitengebied wordt bijvoorbeeld beheerd door de melkveehouderij en als dat niet duurzaam (=o.a. in verbondenheid met mens en omgeving) gebeurt, dan heeft dat invloed op iedereen.
Slochteren:	Is onderdeel van duurzaam inkoopbeleid; geen specifiek beleid gericht op inwoners.
Tytjerksteradiel:	Die is met name gericht op Fair Trade.
Veenendaal:	Ja, door deelname aan Regio Foodvalley spreken wij uit de focus te leggen op duurzame, gezonde en lekkere voeding.
Zijpe:	Tot nu toe alleen t.a.v. catering.

Deze vraag is ook met JA beantwoord door contactpersonen bij de provincies Groningen en Friesland:

Provincie Fryslan: In zijn algemeenheid is duurzaamheid een belangrijk item in de visie voor de gebiedsgerichte aanpak in de regio.

Provincie Groningen: Verweven in het landbouw beleid van de provincie. Via het programma landelijk gebied worden relevante initiatieven ondersteund (o.a. via LEADER).

Toelichting van gemeenten die deze vraag met NEE beantwoordden:

- Dantumadiel: Nee, voorstel aan de raad is wel om volgend jaar een programma "duurzame gemeente" voor te bereiden voor de periode 2011-2014, waar dit goed een onderdeel van zou kunnen zijn.
- Hatterm: Nee (kleine gemeente 11600 inwoners; je kan niet alles).
- Huizen: Nee, onze gemeente kent geen tot weinig agrarische bedrijvigheid. Hierdoor is dit thema voor ons wellicht minder beïnvloedbaar.
- Landgraaf: Onze gemeente heeft zich nog niet bezig gehouden met dit onderwerp, er is dus nog geen visie of beleid ontwikkeld.
- Montfoort: Nee, alleen via gebiedscommissie.
- Opsterland: Het gemeentelijk duurzaamheidsbeleid is niet specifiek gericht op voedsel. In het kader van duurzaam inkopen ligt het voor de hand dat de gemeente zelf, voor haar eigen personeel, zal overschakelen op duurzame koffie, thee, (karne)melk, etc.
- Reeuwijk: Neen niet echt. Algemeen wordt wel in het kader van het klimaatprogramma gewezen op het feit dat ook voedsel van belang is bij een duurzaam leefpatroon.
- Sluis: Nee. Ambtelijk zijn er wel ideeën over maar we zitten midden in een reorganisatie en de verkiezingen komen er aan.
- Smallingerland: Voedsel is geen thema in de gemeente. In de aanbesteding van de catering is de verstrekking van duurzaam voedsel wel een criterium geweest. Bedrijven die dit konden bieden waren bijna 2 keer zo duur als de goedkoopste 'gewone' aanbieder. Dus hebben wij geen duurzame catering.
- Sneek: Wat mij betreft is dat wel nodig in de nieuwe gemeente Sudwest Fryslan.

7.2 Plannen voor 2010

Op de vraag 'Heeft uw gemeente plannen om volgend jaar aandacht te besteden aan duurzaam voedsel?' antwoordden 25 respondenten met JA, 24 respondenten met 'Ik weet niet' en 25 respondenten met NEE. Het antwoord 'Ik weet niet' is relatief hoog, omdat dit ook is ingevuld door mensen die wel samenwerken met gemeenten, maar niet zelf bij de gemeente werken. Hieronder staan de antwoorden met toelichting. Gemeenten staan op alfabetische volgorde.

Ja, namelijk:

- Assen: Wil via de afdeling natuureducatie in lessen aandacht besteden aan voedsel. Deze lessen moeten echter nog opgezet worden.
- Dantumadiel: Werkt aan educatie (NME).
- Eemsmond: Duurzaam inkopen, sportbeleid etc.
- Grootegast: Aandacht voor belang van regionaal geproduceerd voedsel.
- Halderberge: Door te informeren naar 'gezonde kantines' in het VO.

Harlingen:	Via een duurzaam inkoopbeleid.
Kollumerland:	Informatie in het kader van consuminderen.
Marum:	Dat verloopt via het project "streekproducten in het Westerkwartier" dat met partijen uit het gebied is gemaakt. Uitgewerkt wordt: plattelands-winkels/stimuleren huisverkoop, koppelen vraag en aanbod, Week van de smaak, streekproducten in de horeca, opzetten Boerenmarkt, arrangementen met streekproducten. Doel is om de komende jaren streekproducenten te organiseren en te professionaliseren. Ondernemers dienen als klankbord.
Midden-Delfland:	Als Cittaslowgemeente heeft duurzaamheid grote prioriteit, ook duurzaam voedsel. Dus we gaan verder met de activiteiten en staan open voor initiatieven een nemen zelf aanvullend initiatief.
Noordoostpolder:	i.h.k.v. op te richten NME centrum willen wij ook aandacht/educatie verstreken in duurzame landbouw.
Oudewater:	Via Struinen en Vorsen worden projecten hierover geïnitieerd.
Sneek:	In de te vervaardigen visie stadsrandzones.
Ten Boer:	De beleidsregisseur Ruimte wil dit onderwerp agenderen in een overleg tussen de portefeuillehouder milieu en de milieudienst om na te gaan of de gemeente de komende tijd wel of niet iets willen met dit onderwerp.
Tytsjerksteradiel:	Wil FairTrade gemeente worden en aandacht geven aan educatie.
Veenendaal:	Gaat aan de slag met Food Valley. Verder plannen om met de horeca streekgebonden gerechten te promoten.
Winsum:	Lopend project samen met vrijwilligers groep Samen Duurzaam.
Zijpe:	Ten aanzien van Duurzaam Inkopen.
Zwijndrecht:	Uitbreiding van activiteiten in het kader van voeding en bewegen (aanpak overgewicht).

Weet ik niet:

Barendrecht:	Op gebied van duurzame ontwikkeling wordt komend jaar beleid geformuleerd. Mogelijk is duurzaam voedsel iets om verder uit te werken.
Landgraaf:	Onze gemeente heeft zich nog niet bezig gehouden met dit onderwerp. Ik weet niet of wij hier volgend jaar aandacht aan gaan besteden maar persoonlijk vind ik het wel zeer de moeite waard.
Montfoort:	Niet meer dan bovenstaande, alleen het lopende beperkte programma.
Opsterland:	Niet helemaal zeker. Hangt vooral af van de keuzes van de Werkgroep fair trade. Misschien neemt de gemeente initiatief voor een duurzaamheidsmarkt, gekoppeld aan de traditionele voor- en/of najaarsmarkt te Gorredijk. Hier is dan plaats voor aanbieders van duurzaam voedsel.
Reeuwijk:	Moet nog helemaal opgezet worden en het programma is al zo vol.
Weststellingwerf:	Er is wel kort over gesproken in de raad, maar daar is het vooralsnog bij gebleven.
Zuidhorn:	Op dit moment is dit onderwerp geen prioriteit binnen ons milieu beleid, wellicht in de toekomst.

Nee, omdat:

Bellingwedde:	Dit wordt (momenteel) niet gezien als een taak voor de gemeente.
Best:	Dit onderwerp vooralsnog geen prioriteit heeft.
Brummen:	Is geen kerntaak.
Etten-Leur:	Geen wettelijke taak en verder niet opgenomen in een of ander programma.
Franekerdeel:	Het geen beleidsprioriteit heeft.

Huizen:	Omdat we als gemeente nog niet in aanraking met dit onderwerp zijn geweest.
Kaag en Braassem:	Heeft op dit moment geen prioriteit.
Leeuwarden:	Prioriteit ligt momenteel bij versterken woonnatuur.
Leeuwarderadeel:	Het thema duurzaam voedsel speelt nu en volgend jaar niet in onze gemeente.
Lisse:	Geen plannen nu. Ons gezondheidsbeleid gaat meer over het tegen- gaan van overgewicht: dus een combinatie van voeding en bewegen.
Littenseradiel:	Wij geen beleid op dat gebied hebben.
Nijefurd:	Duurzaam voedsel is niet in ons milieubeleidsplan opgenomen.
Oldenzaal:	Geen prioriteit en actualiteit van dit onderwerp. Geen gemeentelijke of wettelijke taak.
Schiermonnikoog:	Het beleid ten aanzien van de duurzaamheid op Schiermonnikoog is vooral gericht op zelfvoorziening op het gebied van water en energie.
Skarsterlan:	Omdat het onderwerp niet hoog op de prioriteitenladder van de ge- meente staat.
Slochteren:	Niet meer dan bovenstaande; andere prioriteiten hebben voorrang.
Sluis:	We het niet van plan zijn.
Uithoorn:	Waarom weet ik niet.
Wymbritseradiel:	Wij verkeren in een fusieproces. Nieuwe zaken worden niet meer opgepakt.
Zuidhorn:	Het op dit moment geen onderdeel is van het lopende beleid.

7.3 Vervolgtraject

De vierde enquêtevraag luidde als volgt: 'Naast eenmalige initiatieven of losse projecten kan een gemeente ook werken aan een verdergaande integrale strategie voor duurzaam voedsel met en voor haar burgers. Volgend jaar wil het Netwerk Platteland een leertraject starten waarbij gemeenten die op dit terrein (willen) voorlopen, kennis kunnen opdoen en ervaringen kunnen uitwisselen. Heeft u interesse om mee te doen aan dit leertraject?'

Gemeenten die deze vraag met JA beantwoordden: (Naam, Provincie, aantal inwoners)

Assen	(Dr, 66.477)
Berkelland	(Ge, 45.279)
Boxtel	(NB, 30.255)
Dantumadiel	(Fr, 19.326)
Eemsmond	(Gr, 16.437)
Hardenberg	(Ov, 58.794)
Koggenland	(NH, 21.840)
Kollumerland c.a.	(Fr, 13.032)
Landgraaf	(Li, 38.600)
Leek	(Gr, 19.406)
Leusden	(Ut, 28.707)
Loppersum	(Gr, 10.491)
Midden-Delfland	(ZH, 17.602)
Midden-Drenthe	(Dr, 33.524)
Noordoostpolder	(Fl, 46.013)
Oirschot	(NB, 17.778)
Opsterland	(Fr, 29.934)
Sneek	(Fr, 33.366)
Veenendaal	(Ut, 62.098)
Westvoorne	(ZH, 14.093)

Winsum (Gr, 14.111)
Zuidhorn (Gr, 18.521)

7.4 Overige opmerkingen

De laatste vraag in de enquête luidde: 'Heeft u verder nog opmerkingen of aanvullingen m.b.t. het thema duurzaam voedsel?' De gemeenten staan op alfabetische volgorde:

- Assen: Zijn er bij u lespakketten en dergelijke bekend? Dan hebben wij daar natuurlijk interesse in. Er wordt gewerkt aan de bouw van een educatief centrum waar dit onderwerp ook aan de orde zal komen.
- Barendrecht: Op dit moment zitten we nog in de onderzoeksfase. In Barendrecht is de AGF-sector goed vertegenwoordigd. In ieder geval is het voor ons wel van belang de ontwikkelingen goed te volgen!
- Coevorden: Ik zou niet weten wat de Gemeente Coevorden voor plannen heeft op het gebied van duurzame voeding. Ik krijg eerder het idee dat ze bezig zijn met het bouwen en inrichten van verbrandingsovens.
- Dantumadiel: Wil deelnemen aan CoP onder voorwaarde dat raad instemt met het voorgestelde programma (en hier een regisseur voor benoemd wordt.)
- Etten-Leur: Prima initiatief veel succes. We zullen de ontwikkelingen volgen maar zullen niet voorop lopen.
- Ferwerderadiel: Geen tijd voor.
- Kaag en Braassem: Het is een breed begrip dus je kunt er veel onder plaatsen en daardoor wordt het wel erg verwarrend.
- Kollumerland c.a.: Samenwerking met andere gemeenten o.a. in het kader van Nationaal Landschap Noordelijke Friese Wouden.
- Leek: Het thema duurzaam voedsel maakt onderdeel uit van het thema Duurzaam Inkopen.
- Leeuwarden: De prioriteit ligt bij gemeente Leeuwarden nu bij versterken Woonnatuur (natuur & groen in de stad). De relatie met het platteland is voor een stedelijke gemeente als Leeuwarden tamelijk op afstand. In het verleden is gekeken naar versterken van regionale structuren op vlak van distributie van duurzaam voedsel. De bestaande structuren verhinderde eigenlijk een verschuiving hierin. Die zijn vooral sterk in regio Flevoland en Midden Nederland. Er is in Leeuwarden wel een initiatiefgroep voor opzetten van een school + gemeenschap voor Permacultuur, dit heeft echter nog niet tot een concreet project geleid.
- Marum: In een vergadering van de Leader Actiegroep is op basis van een quick scan onder streekproducenten in het Westerkwartier geconcludeerd dat het gebied nog niet op 'voldoende niveau' is om volledig te kunnen meedraaien in het provinciale koepelproject 'een mand vol producten uut Grunn'.
- Midden-Delfland: Het blijft lastig duurzaamheid te definiëren. Definitie is belangrijk (van elkaar weten wat je bedoelt, waar je het over hebt) maar het gesprek erover kan ook verzanden en leiden tot een vacuüm.
- Midden-Drenthe: Het lijkt mij een interessant thema, maar ik vraag me af, of ik binnen de gemeente de juiste persoon ben. Ik ga over landbouw, landschap en plattelandsontwikkeling. Het enige wat ik kan bedenken is de link met landbouw.
- Nijefurd: wij vinden het wel belangrijk en kunnen mogelijk vanuit de interne milieuzorg het binnen het gemeentehuis inbrengen. Er is echter geen geld en tijd gereserveerd in ons huidige milieubeleidsplan.

Oldenzaal:	Dit is geen wettelijke taak van een gemeente. We hebben andere prioriteiten.
Ooststellingwerf:	Op dit moment heeft het onderwerp geen prioriteit en zijn we geen koploper, maar we worden graag op de hoogte gehouden van mogelijke projecten.
Opsterland:	Deelname CoP zal o.a. afhangen van beschikbare tijd en relevantie voor (het uitdragen van) het gemeentelijk beleid.
Reeuwijk:	Ik zou er wel aandacht aan willen geven, maar weet niet goed hoe. Het zou prettig zijn wanneer we voorbeelden, samenwerkingspartners en hulp zouden kunnen krijgen om meer aan dit thema te doen.
Sittard-Geleen:	Ik zou graag met de ambtenaar Duurzaamheid en de Vereniging Mondiaal beleid hierover spreken voordat ik of iemand anders toezeggingen doet.
Skarsterlan:	Het onderwerp via de politieke kanalen onder de aandacht van de gemeenten brengen. Op dit moment is dit mijns inziens niet het meest geschiktste moment met de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2010 voor de deur. M.i. zou dit item wellicht voor de nieuwe raadsleden en wethouders een item/uitdaging kunnen zijn om mee te scoren. Dus een campagne starten in het begin van een raadsperiode, half 2010.
Sluis:	Het is voor ons nog een stap te ver. Er zijn ambtelijk wel al initiatieven geweest om Fair trade gemeente te worden maar die zijn niet doorgegaan.
Sneek:	Het thema moet onder de aandacht gebracht worden van de politieke partijen in de vijf fusiegemeenten!
Veenendaal:	Wij zouden graag ondersteuning krijgen om met de Utrechtse Food Valley-gemeenten een project (met de horeca?) op te zetten rond streekgebonden voeding.
Wymbritseradiel:	De gemeente Wymbritseradiel gaat op 1 januari 2011 fuseren met nog vier andere gemeenten. Daarom worden geen nieuwe beleidsterreinen opgepakt.
Zuidhorn:	Wellicht spelen er meer projecten op duurzaam voedsel, maar deze zijn dan niet bij mij aangemeld.

8 Samenvatting en conclusie

Het thema voedsel is voor veel gemeenten nog een relatief nieuw onderwerp, blijkt uit de gegevens van de enquête. Een kleine 20% van de gemeenten die deze enquête hebben ingevuld geeft aan op dit moment visie of beleid te hebben ontwikkeld rond voedsel. Uit de toelichting blijkt dat dit beleid veelal is gericht op duurzaam inkopen en catering. Uit de telefonische interviews bleek eveneens dat het thema voedsel meestal nog niet is ingebed in een van de gemeentelijke beleidsterreinen. Doorverbinden bleek een probleem te zijn, want ja, wie gaat daarover? Daarnaast riep het begrip 'duurzaam voedsel' soms verwarring op, door de breedte ervan. Voedsel is een overkoepelend thema en heeft raakvlakken met gezondheid, groen, landbouw en sociale/welzijnszaken. Wij constateren dat het belangrijk is dat het thema duurzaam voedsel een duidelijker kader krijgt en in een van de bovenstaande beleidsterreinen inbedding krijgt of mogelijk zelfs een nieuw beleidsterrein wordt.

Waar bijna 60% van de gemeenten aangeeft op dit moment geen visie en beleid te hebben rond het thema voedsel, blijkt een deel van deze gemeenten wel plannen te hebben voor volgend jaar.¹ In totaal geeft een derde van de respondenten aan volgend jaar aandacht te willen besteden aan duurzaam voedsel, een derde weet het niet en een derde van de gemeenten antwoordt dat zij geen plannen hebben voor volgend jaar. De toelichting van de gemeenten geeft een interessante blik in de diversiteit aan overwegingen, uitdagingen en belemmeringen voor gemeenten rond dit thema. Een relatief groot deel van de gemeenten die geen plannen heeft rond voedsel voor 2010 geeft aan dat het onderwerp geen prioriteit heeft, niet wordt gezien als kerntaak en dat het ook geen wettelijke taak is. Gemeenten die wel aan de slag gaan met voedsel doen dat op vele wijzen: in het kader van NME, door duurzaam in te kopen, of door het bevorderen van streekproducten, stadslandbouw en gezondheid. Plattelandsgemeenten geven aan dat regionale impulsen via bijvoorbeeld Leader daarbij stimulerend werken en kansrijk zijn.

Ook al geeft maar een vijfde van de geënquêteerde gemeenten aan beleid of visie te hebben ontwikkeld rond duurzaam voedsel, blijken er wel degelijk al vele initiatieven op dit gebied te bestaan. De resultaten van de quick scan via internet, telefoon en enquête staan in de hoofdstukken 2 tot en met 6. Het gaat daarbij om de volgende aspecten van duurzaam voedsel:

- Consumenten kennis laten maken met streekproducten, door het faciliteren of organiseren van jaarlijkse streekmarkten en evenementen die consumenten in aanraking brengen met streekproducten.
- Het creëren van structurele afzetmogelijkheden voor streekproducten. Daarbij gaat het om wekelijkse boerenmarkten, branding van producten en samenwerking binnen regio's om te komen tot een betere afzet van streekproducten. De rol van de gemeentelijke betrokkenheid varieert van stimulator en medefinancier tot initiatiefnemer en trekker.
- Het verbouwen van voedsel in of dichtbij de stad via stadslandbouw en duurzaam tuintieren.
- Voedselkeuzes gerelateerd aan milieuaspecten en fair trade. Daarbij hebben gemeenten heel direct te maken met duurzaam inkopen. Verder vinden veel voorlichtingsactiviteiten en educatie plaats rond duurzame voeding en is een groeiend aantal gemeen-

¹ Vijftien respondenten hadden blanco ingevuld bij deze antwoordcategorie.

ten internationaal georiënteerd door zich aan te sluiten als Fairtrade gemeente of Millenniumgemeente. Overigens zijn veel gemeenten wel bezig met de thema's duurzaamheid en energiebesparing, maar leggen hierbij (nog) niet de link met voedsel.

- Het thema gezonde voeding komt in veel gemeenten aan bod in relatie tot gezondheid, bewegen en obesitas. Een groot aantal gemeenten stimuleert voorlichting rond gezonde voeding en bewegen via programma's van de regionale GGD's. Ook op basisscholen is veel aandacht voor gruiten, smaaklessen en andere lespakketten.

Het ontwikkelen van een voedselstrategie die de gehele voedselketen omvat is voor veel gemeenten nog een stap te ver. Wel geven sommigen aan erdoor geïnspireerd te zijn en in een aantal gemeenten bestaan wel degelijk initiatieven om een voedselstrategie uit te werken. In het bijzonder de regio Zuid-Limburg is daarmee al ver gevorderd.

Tot slot

Als onderzoekers waren we verrast over de grote hoeveelheid initiatieven die via deze quick scan boven water kwamen. Wat gebeurt er al veel op dit terrein! In dit rapport zijn alleen initiatieven opgenomen waar gemeenten een rol in spelen, als initiatiefnemer, facilitator, financier of anderszins. Daarnaast blijken er heel veel particuliere initiatieven te bestaan waarbij de gemeenten (nog) geen duidelijke rol spelen. Op zich hoeft dat ook niet, al is een goede samenwerking gewenst tussen partijen die zich bezighouden met duurzaam voedsel, zodat het onderwerp ingebed kan raken in gemeentelijke en provinciale planvorming. Ook voorkomt het dat allerlei initiatieven langs elkaar heen werken.

Zoals eerder opgemerkt is het thema voedsel relatief nieuw voor veel kleine en middelgrote gemeenten. De interesse in een vervolgtraject is groot. Er blijkt veel behoefte te bestaan aan informatie, uitwisseling en een leertraject rond duurzame voeding en het ontwikkelen van een verdergaande integrale strategie voor duurzaam voedsel. Het Netwerk Platteland wil daarin graag het voortouw nemen en verder onderzoeken waar de behoeften liggen. In 2010 wil het Netwerk Platteland een voorlopertraject uitwerken en stimuleren dat voedselstrategieën meer ingebed worden in gemeentelijk of regionaal beleid, en zo bijdragen aan de visie zoals neergelegd door minister Verburg in haar nota 'Duurzaam Voedsel'.

Bijlage 1 Enquête Duurzaam Voedsel

De vragenlijst kon worden ingevuld via de website van het Netwerk Platteland.

Vraag 1) Welke activiteiten rond duurzaam voedsel vinden plaats binnen uw gemeentegrenzen? (Denk aan activiteiten in relatie tot gezondheid, milieu en klimaat, diervriendelijkheid, voorlichting, educatie, stad-land verbindingen, lokale economie en lokale voedselketens, voedselverspilling, integratie en sociale cohesie etc). Vul onderstaand schema in en geef aan voor welke doelgroepen deze activiteiten bedoeld zijn, welke partijen erbij betrokken zijn en indien van toepassing, wat de rol van de gemeente is.

Activiteit 1:
Doelgroep:
Betrokkenen:
Rol van de gemeente:

Activiteit 2:
Doelgroep:
Betrokkenen:
Rol van de gemeente:

Activiteit 3:
Doelgroep:
Betrokkenen:
Rol van de gemeente:

Vraag 2) Heeft uw gemeente plannen om volgend jaar aandacht te besteden aan duurzaam voedsel?

Ja, namelijk:
Nee, omdat:
Weet ik niet

Vraag 3) Heeft uw gemeente een specifieke visie of beleid op duurzaam voedsel? Zo ja, welke?

Vraag 4) Naast eenmalige initiatieven of losse projecten kan een gemeente ook werken aan een verdergaande integrale strategie voor duurzaam voedsel met en voor haar burgers. Volgend jaar wil het Netwerk Platteland een leertraject starten, waarbij gemeenten die op dit terrein (willen) voorlopen, kennis kunnen opdoen en ervaringen kunnen uitwisselen. Heeft u interesse om mee te doen aan dit leertraject?

Vraag 5) Heeft u verder nog opmerkingen of aanvullingen m.b.t. het thema duurzaam voedsel?

Contactgegevens:

Bijlage 2 Overzicht gemeenten

In deze bijlage staat een overzicht van alle kleine en middelgrote gemeenten die in deze quick scan worden genoemd.

Aa en Hunze	Harlingen
Alphen aan den Rijn	Hatterm
Ameland	Heeze
Assen	Het Bildt
Barendrecht	Heusden
Barneveld	Hof van Twente
Bergen	Hoogeveen
Berkelland	Hoogezand-Sappemeer
Bernheze	Hoorn
Borne	Huizen
Best	Hulst
Boxtel	IJsselstein
Bronkhorst	Kaag en Braassem
Brummen	Kerkrade
Bunnik	Koggenland
Bunschoten	Kollum
Coevorden	Kollumerland c.a.
Culemborg	Landerd
Dantumadiel	Landgraaf
De Liemers	Leek
De Marne	Leerdam
De Wolden	Leeuwarden
Delden	Leeuwarderadeel
Delft	Leiderdorp
Delfzijl	Leidschendam-Voorburg
Deventer	Lelystad
Doetinchem	Leusden
Dordrecht	Liesveld
Dronten	Lisse
Eemsmond	Littenseradiel
Ede	Loon op Zand
Emmeloord	Lopik
Ermelo	Loppersum
Etten-Leur	Maarssen
Franekerdeel	Marum
Ferwerderadiel	Meerssen
Giessenlanden	Menaldumadeel
Goes	Meppel
Graafstroom	Middelburg
Grootegast	Midden-Delfland
Haaksbergen	Midden-Drenthe
Haaren	Nieuwkoop
Halderberge	Montfoort
Hardenberg	Moordrecht
Harderwijk	Naarden

Nieuwegein
Nieuw-Lekkerland
Nijefurd
Nijkerk
Noordenveld
Noordoostpolder
Oegstgeest
Oirschot
Oisterwijk
Oldambt
Oldenzaal
Oosterhout
Oost-Gelre
Ooststellingwerf
Opsterland
Oss
Oudewater
Over-Betuwe
Reeuwijk
Renswoude
Rhenen
Rijnwoude
Rijswijk
Roermond
Scherpenzeel
Schiermonnikoog
Schijndel
Schouwen-Duiveland
Sittard-Geleen
Skarsterlan
Sliedrecht
Slochteren
Sluis

Smallerland
Sneek
Soest
Ten Boer
Teylingen
Texel
Tytsjesteradiel
Uden
Uithoorn
Urk
Valkenburg
Veendam
Veenendaal
Veenhuizen
Voorschoten
Vught
Wageningen
Westerveld
Westland
Westvoorne
Wieringen
Wijk bij Duurstede
Winsum
Woerden
Wunsteradiel
Wymbritseradiel
Zaandam
Zederik
Zijpe
Zoetermeer
Zoeterwoude
Zuidhorn
Zwijndrecht

Bijlage 3 Initiatieven grote gemeenten

In dit onderzoek naar voedselinitiatieven bij kleine en middelgrote gemeenten kwamen ook gegevens boven water van grotere gemeenten, waaronder wij verstaan gemeenten met meer dan 100.000 inwoners. Deze gegevens willen we u niet onthouden en zijn daarom opgenomen in deze bijlage.

In deze bijlage worden de vragen van de enquête aangehouden. We beginnen met het vermelden van de initiatieven die al lopen, waarbij de gemeenten op alfabetische volgorde staan. Vervolgens komen aan bod: visie of beleid op duurzaam voedsel, plannen voor 2010, interesse in een vervolgtraject en overige opmerkingen.

Voedselinitiatieven

Almere: Iedere zaterdag vindt er op landgoed 'De Kemphaan' in Almere een biologische boerenmarkt plaats met brood, zuivel, groenten, fruit, vlees, droogwaren, wijn, kruiden, zeep en bloemen. Voor de markt worden verschillende producten uit Flevoland bij elkaar gebracht. Op stadslandgoed 'De Kemphaan' is de Almeerse stadsboerderij. Daar vinden activiteiten plaats, waarbij stedelingen in aanraking komen met landbouw en producten van de boerderij. Er worden groepen ontvangen en er vinden o.a. Koeienpraatjes plaats. Ook is er jaarlijks een oogstfeest.

Gemeente Almere heeft een Schaalsprong geformuleerd: concept structuurvisie Almere 2.0. Onderdeel hiervan is een visie voor het gebied 'Almere Oosterwold', waarin per ontwikkelingseenheid stad en ommeland in gezamenlijkheid zullen worden ontwikkeld. Per bouweenheid komt in dit stadsdeel ruimte voor een groenstructuur in combinatie met o.a. stadslandbouw. Doel is dit gebied te ontwikkelen tot het toonbeeld van duurzame gebiedsontwikkeling. De input voor het inzetten van stadslandbouw in dit gebied is aangeleverd door een projectgroep met brede vertegenwoordiging onder leiding van projectleider Jan Eelco Jansma, Praktijkonderzoek Plant en Omgeving Wageningen Universiteit. Telefoon: 0320-291612. Het is nog niet bekend wanneer voorbereiding van deze ontwikkeling kan starten en op welke wijze dit wordt opgepakt.

Amsterdam: Naast de voedselstrategie van Proeftuin Amsterdam is ook de Vereniging Boerenstadswens actief, die Amsterdam vertegenwoordigde in de CoP stad-land. Boerenstadswens werkt samen met het stadsdeel Osdorp, proeftuin Amsterdam en agrarische natuurverenigingen aan activiteiten die Amsterdammers gelegenheid geven om het platteland te beleven en de boeren rondom de stad te ontmoeten.

Amersfoort: De gemeente Amersfoort heeft twee stadsboerderijen: de Vosheuvel en Groot Randijk. Amersfoort heeft deelgenomen aan de CoP stad-land. Belangrijke activiteit is het initiatief Stad zoekt Boer, waarbij matches tussen partijen worden gemaakt met als doel stad en platteland met elkaar te verbinden. Voedsel is daarbij een van de thema's.

Apeldoorn: De gemeente werkt samen met Grondmij aan een Advies Stadslandbouw gemeente Apeldoorn. De gemeente Apeldoorn is als adviseur betrokken bij het zoeken van een locatie voor een biologische markt in deze gemeente. Daarnaast is gemeente Apeldoorn trekker van het Natuur- en Milieueducatiebeleid vanuit het Natuurhuis. Doelgroep is jongeren.

Arnhem: De gemeente heeft via de Gemeenschappelijke Exploitatie Maatschappij Schuytgraaf, in samenwerking met projectontwikkelaars, financieel ondersteuning gegeven aan het project 'Boeren in de Buurt - Beleef de Betuwe' rond Schuytgraaf. Dit is opgezet i.s.m. Rijnstad, de welzijnsorganisatie van Arnhem. Zij ondersteunt de plaatselijke werkgroep die probeert bewoners van de nieuwbouwwijk met de omliggende boeren in contact te brengen, o.a. door middel van een succesvolle streekmarkt. Verder heeft de gemeente Arnhem plannen om in Presikhaaf kookworkshops over gezond leven te starten in samenwerking met het natuurcentrum.

Emmen: In Emmen is een actieve werkgroep Transition Town Emmen. De gemeente Emmen is nog niet betrokken, maar aantal wethouders en raadsleden hebben wel interesse getoond. Zie verder de opmerkingen onder 'overige opmerkingen'. Daarnaast werkt gemeente Emmen aan voorlichting, o.a. via het stimuleren van het nationaal schoolontbijt op basisscholen.

Enschede: Wekelijks vindt een boerenmarkt plaats. De gemeente heeft daarnaast opdracht verleend voor een onderzoek naar de mogelijkheden voor het opzetten van een stadsboerderij. Betrokken partijen zijn: gemeente, groepen uit samenleving, waaronder allochtonen, en boeren, plus WUR (universiteit en studenten). Ook organiseert de gemeente activiteiten met betrekking tot de herkomst van voedsel via natuureducatie-activiteiten op scholen. Verder faciliteert Enschede de organisatie van de Twentse landdag. Deze dag wordt om de drie jaar georganiseerd. Onder het motto 'Stad ontmoet platteland' presenteren agrarische- en plattelandsorganisaties zich met o.a. veekeuringen, marktpresentaties, educatieve activiteiten, streekproducten proeven, en vele doe- en kijkdemonstraties. Het hoofdthema van de Twentse Landdag 2009 was voeding. De dag wordt georganiseerd door NatuurEducatie van de gemeente Enschede, de Stichting voor Duurzame Plattelandsontwikkeling Enschede (STAWEL) en de Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO).

Groningen: De gemeente faciliteert en geeft financiële ondersteuning aan de branding van streekproducten "Uut Grunnen". Betrokken partijen zijn de provincie Groningen en LTO Noord. Doelgroep is agrariërs, producenten en consumenten. Verder stimuleert de gemeente, samen met Milieufederatie Groningen, de aanleg van 'eetbaar groen' met het project De Eetbare Stad. Naast de Milieufederatie zijn natuurbeheerders, natuurorganisaties en Pomoologische Vereniging betrokken. Doel is dat 'eetbaar groen' terugkomt in de stad. De gemeente heeft een cursusavond gehouden over aanleg en onderhoud van 'eetbaar groen' in eigen wijk of straat. Deelnemers maakten kennis met de basisprincipes van aanleg en onderhoud van 'eetbaar groen'. Er was informatie over permacultuur; een teeltmethode gericht op samenwerking tussen de mens en de omringende natuur. Ook leerden cursisten waar ze eetbare planten in de natuur kunnen vinden. De gemeente Groningen heeft verder de organisatie van Foodtopia gestimuleerd en gefaciliteerd. Centraal stond een lezing van Carolyn Steel op 7 december 2009. Foodtopia is georganiseerd door Platform GRAS, UMCG en PUUR!Noord Nederland. Het past in het bredere Groningse project rond de Eetbare Stad.

Leiden: De gemeente Leiden, gebiedscommissie Land van Wijk en Wouden en IVN werken samen aan het mobiliseren van stedelingen rond biodiversiteit. Zij waren deelnemer aan de CoP stad-land.

Maastricht: De gemeente is initiatiefnemer Oprichting Regionaal Kenniscentrum voor gastronomie. Verdere betrokken partijen: Hoge Hotelschool en Slow Food Limburg. Doelgroep zijn studenten Hogeschool Zuyd, HHS Maastricht en MKB. Daarnaast is de gemeente een belangrijke partij in het uitwerken van de voedselstrategie Zuid-Limburg, die in hoofdstuk 1 uitgebreid is beschreven.

Nijmegen: De gemeente heeft duurzaamheid hoog in het vaandel staan. Daarnaast heeft een actieve groep burgers het visiestuk 'Nijmegen Duurzaam Gezond' geschreven. De doelstellingen daarin zijn: □Bevordering van de consumptie van gezond voedsel in Nijmegen, en bevordering van gezonde eet- en leefgewoonten, met name bij jongeren; □De ecologische voetafdruk van de Nijmegenaren verkleinen door bevordering van de consumptie van seizoensgebonden en zo duurzaam mogelijk geproduceerd voedsel uit de omgeving. □Een nauwere verbinding tussen stad en platteland tot stand brengen, ter bevordering van een aangenaam en gezond leef- en werkklimaat in de regio. Daarbij wordt aansluiting gezocht met bestaand beleid, zoals de inzet op streekproducten in de 'Kadernotitie Klimaat'. Er worden inmiddels streekproducten geleverd aan de Maartenskliniek in Nijmegen.

Rotterdam: De gemeente Rotterdam steunt het initiatief Healty Cities Rotterdam omdat het goed past bij een aantal doelen m.b.t. sociale reactivering, betere gezondheid door meer bewegen en goed voedsel en vergroting van de betrokkenheid bij de woonomgeving. Samenwerking met Dura Vermeer (bouwbedrijf), woningcorporatie Com-wonen, De Stro- men-Opmaatgroep (zorgaanbieder), Euricur (instituut verbonden aan Erasmus Universi- teit), inwoners Lombardijen, gemeentelijke diensten (m.n. GGD), deelgemeente. Doelgroep bestaat uit inwoners wijk Lombardijen in deelgemeente Ijsselmonde. Verder is de gemeen- te op zoek naar tijdelijke invulling van een vrijgekomen spoorzone in het gebied Stadshavens (omgeving Marconiplein). Vanuit Eetbaar Rotterdam is het initiatief ontstaan om hier een stadsboerderij (Marconistrip) te vestigen die voedsel produceert voor de wijken er om- heen. Het commerciële initiatief Landmarkt wil zich mogelijk hierbij aansluiten. De gemeen- te is hierbij betrokken vanuit de ontwikkeling van Stadshavens tot bijzonder woon- en werkgebied en vanwege stedenbouwkundige inpassing van concrete initiatieven. Betrokken partijen zijn Eetbaar Rotterdam, Dura Vermeer, gemeente Rotterdam en projectbureau Stadshavens. Doelgroep: inwoners Rotterdam-west en Schiedam. Rotterdam was een van de deelnemers aan de CoP stad-land en werd vertegenwoordigd door Stichting Van de Boer en Platform Eetbaar Rotterdam.

Tilburg: Stimuleert en faciliteert voorlichting aan basisschoolleerlingen door 'Klasseboe- ren'. Betrokken partij is ZLTO. Tilburg nam deel aan de CoP Stad-land. Vertegenwoordiger daarbij was de Brabantse Milieu Federatie, die samen met de gemeente, de KNHM, de WUR en CLM werkt aan een "regionale voedselvoorziening in een groene stadsrand". Tilburg is opdrachtgever en inkoper van biologische maaltijden in de kantine. Betrokken partijen: gemeente en cateraar.

Utrecht: De gemeente was deelnemer aan de CoP stad-land. Vertegenwoordige was Lek- ker Utrechts, die samen met Milieucentrum Utrecht en Stichting Aarde eraan werkt regionaal voedsel beschikbaar te maken voor een breed Utrechts publiek.

In **Zwolle** vindt wekelijks een boerenmarkt plaats. Tevens is Zwolle in 2008 de hoofdstad van de Smaak geweest en in het kader hiervan worden nog steeds activiteiten rond (duur- zaam) voedsel georganiseerd.

Gemeentelijke visie en beleid

Op de vraag of de gemeente een specifieke visie of beleid op duurzaam voedsel heeft, ant- woordden ook enkele grote gemeenten.

Groningen: Daar wordt op dit moment aan gewerkt!

Maastricht: Ja, product en consumenten dichterbij elkaar. (Clean, good & fair food).

- Rotterdam: Nee, nog niet, wel zijn verschillende gemeentelijke diensten zich aan het oriënteren hierop. Het Rotterdam Climate Initiative ziet hierin een mogelijkheid om de voedselkilometers te verminderen. Of het tot een aparte visie komt voor duurzaam voedsel is nog de vraag, het zou ook goed mogelijk zijn om dit onderwerp op te nemen in verschillende beleidsstukken zoals het groenbeleid.
- Tilburg: Nee, gewoon doen.

Plannen voor 2010

Op de vraag 'Heeft uw gemeente plannen om volgend jaar aandacht te besteden aan duurzaam voedsel?' antwoordden grote gemeenten als volgt:

- Apeldoorn: Ja, in relatie met klimaat.
- Emmen: Transitiontown Emmen is bezig met "Wereldse Tuinen in Klazienaveen", waarin er wel aandacht is voor lokale voedselvoorziening maar dit is nog in ontwerpfase. "Ik wil het komende jaar over duurzaam voedsel en de aankomende voedselcrisis naar de gemeente stappen, zodra er een stuurgroep is voor Transition Town Emmen".
- Enschede: Gaat stadsboerderijconcept verder uitwerken.
- Groningen: Behalve de al genoemde Foodtopia, eetbare stad en streekproducten, worden diverse projecten voorbereid in het kader van de Stad van de Smaak 2011.
- Rotterdam: Overweegt duurzaam voedsel en stadslandbouw op te nemen bij de herijking van het groenbeleid op stedelijke schaal. Ook de stadsregio is hierin geïnteresseerd i.v.m. de mogelijkheden die dit biedt voor aantrekkelijker recreatielandschappen.
- Tilburg: Met name inzetten op verder uitwerken gebiedsproces om zo concrete voorbeelden te krijgen voor betrokkenheid bij voedsel rond de stad.

Vervolgtraject

De vierde enquêtevraag luidde als volgt: 'Naast eenmalige initiatieven of losse projecten kan een gemeente ook werken aan een verdergaande integrale strategie voor duurzaam voedsel met en voor haar burgers. Volgend jaar wil het Netwerk Platteland een leertraject starten waarbij gemeenten die op dit terrein (willen) voorlopen, kennis kunnen opdoen en ervaringen kunnen uitwisselen. Heeft u interesse om mee te doen aan dit leertraject?' Vijf grote gemeenten antwoordden met ja, te weten:

Apeldoorn	(Ge, 155.415)
Emmen	(Dr, 109.521)
Enschede	(Ov, 156.109)
Groningen	(Gr, 184.929)
Rotterdam	(ZH, 584.856)

Overige opmerkingen

De laatste vraag in de enquête luidde: 'Heeft u verder nog opmerkingen of aanvullingen m.b.t. het thema duurzaam voedsel?' De gemeenten staan op alfabetische volgorde:

- Emmen: (Contactpersoon Transition Towns): Het woord duurzaam wordt nog te vaak misbruikt in situaties waar "milieubewust" meer op zijn plaats zou zijn. Duurzaam betekent dat het in theorie eeuwig door zou kunnen gaan, en dat is helaas lang niet altijd het geval. Ik ben ervan overtuigd geraakt dat een voedselcrisis binnen enkele jaren kan optreden en de gemeente kan een grote rol spelen in het afwenden hiervan. Zelf wil ik op een zo kort mogelijke termijn een grootschalige permacultuur opzetten maar zoek nog naar betaalbare grond. Permacultuur kan een heel belangrijke rol gaan spelen in duurzame voedselvoorziening. Graag ontvang ik meer informatie over het leertraject als hier meer over bekend is.
- In het kader van Transition Town Emmen ben ik geïnteresseerd in het onderwerp duurzaam voedsel. Transition Town Emmen is nog in oprichting en heeft als doel de wijk sterk, veerkrachtig en olieonafhankelijk te laten worden. Belangrijkste drijfveren hierin zijn klimaatverandering en piekolie. Lokaal geproduceerd voedsel zonder gebruik van pesticiden en kunstmest spelen hierbij een belangrijke rol.
- Groningen: De activiteiten worden uitgevoerd in het kader van het duurzaamheidsbeleid en de Groenstructuurvisie. Daarnaast is er een relatie met het provinciale plattelandsbeleid.
- Maastricht: Maastricht heeft 2 ton subsidie ontvangen van VROM / Mooi Nederland voor realisatie van deze projecten.
- Rotterdam: Gemeente Rotterdam is al betrokken bij Community of Practice over stadslandbouw via Eetbaar Rotterdam. We zijn zeker geïnteresseerd in het leertraject, maar alleen als het toegevoegde waarde heeft t.o.v. de CoP. Bovendien richt u zich op kleine en middelgrote gemeenten, daar vallen wij niet onder. Verder nog dit, de hierboven (bij vraag 1) genoemde initiatieven is slechts een selectie. Er zijn nog meer projecten en ideeën die gekoppeld zijn aan duurzaam voedsel en stadslandbouw.
- Tilburg: We hebben mogelijk een leerzame case t.b.v. het leertraject als het gaat om betrokkenheid van burgers bij voedsel rond de stad.